Ḳhūne Muslim kī Ḥurmat

Shayḳh al-Islām

Ḍŏkṭar Muḥammad Ṭāhir al-Qādirī

Roman Urdū Transliterator

Dīwān Mŏḥsin Shāh

مَوْلَایَ صَلِّ وَسَلِّمْ دَآئِمًا اَبَدًا

عَلٰی حَبِیْبِکَ خَیْرِ الْخَلْقِ کُلِّهِمِ

مُحَمَّدٌ سَیِّدُ الْکَوْنَیْنِ وَالثَّقَلَیْنِ

وَالْفَرِیْقَیْنِ مِنْ عُرْبٍ وَّمِنْ عَجَمِ

﴿صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَبَارَکَ وَسَلَّمَ﴾

Fehrish

Pesh lafẓ

Yeh musallamah ḥaqīqat hai keh Islām amne ‘ālam kā dā‘ī hai. Yahī waj·h hai keh apne mān·ne wāloṅ ko qadam-qadam par taḥammul-o bardāsht aur e‘tedāl-o tawāzun kī talqīn kartā hai. Islām meṅ ek Musalmān ke jism-o jān aur ‘izzat-o ābrū kī qadr-o qīmat aur ḥurmat-o taqddus kis qadr hai? Yeh jān·ne ke liye Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihi wa-sallam ke is farmāne Ẕī Shān par ġhaur kareṅ. Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ṭawāf kī ḥālaṭ meṅ Ka‘bah mu‘aẓẓamah ko muḳhāṭab karte huwe irshād farmāyā: “(Ae Ka‘bah!) Tū kitnāh ‘umdah hai aur terī ḳhụshbū kitnī pyārī hai, tū kitnā ‘aẓīmul-martabat hai aur terī ḥurmat kitnī ziyādah hai, (terī in tamām ‘aẓamatoṅ ke bā-wujūd) qasam hai us ẕāt kī jis ke qabẕa’e qudrat meṅ Muḥammad (ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam) kī jān hai! Momin ke jān-o māl kī ḥurmat Allāh ke nazdīk terī ḥurmat se bhī ziyādah hai.” Isī ṭarḥ dūsre maqām par Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ṣirf ek Momin ke qatl ko pūrī dunyā kī tabāhiy-o bar-bādī se bhī ziyādah afsos-nāk aur baṛ̥ā qarār dete huwe irshād farmāya: “Allāh Ta‘ālá ke nazdīk ek Musalmān shaḳhṣ ke qatl se pūrī dunyā kā nā-paid (aur tabāh) ho jānā kam nuqṣān-deh hai.”

Jamhūr Musalmānoṅ par shirk-o bid‘at ke fatwe lagā kar un ke ḳhūn ko mubāḥ qarār dene wāle Dăhshat-gardoṅ ke aḥwāl-o ẓurūf, mujālasat-o muṣāḥabat aur

nafsīyāt kā tanqīdī jā'ezah liyā jā'e to yeh ḥaqīqat roze raushan kī ṭarḥ 'ayāṅ ho jātī hai keh ummat kī ijtemā'ī dānish, jadīd 'aṣrī 'ulūm aur afkāre tāzah se 'adame istefādah kī waj·h se un kī z̲ehnī wa fikrī tarbīyat nihāyat hī taṅg-naẓarī ke māḥaul meṅ hū'ī hai. Intehā-pasandī is taṅg-naẓarī kā natījah hai jo insān ko jāreḥīyat par uksātī hai aur phir jāreḥīyat kā manṭiqī natījah dăhshat-gardī (terrorism) kī bhayānak ṣūrat meṅ rū-numā hotā hai. Musalmānoṅ ko bilā-waj·h qaṣdan qatl karne wāle aise ẓālim-o saffāq logoṅ kī z̲illat-āmez̲ sazā kā andāzah yāhān se lagāyā jā saktā hai keh Allāhu subḥānahu wa-Ta'ālá ne وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا (aur jo shaḳhṣ kisī Musalmān ko qaṣdan qatl kare to us kī sazā dozaḳh hai keh muddatoṅ us meṅ rahegā) farmā kar un kī dard-nāk sazā kī shiddat-o ḥiddat meṅ ka'ī gunā iẓāfah kar diyā.

Kitne afsos kā maqām hai keh dunyā ko ehterāme ādamīyat, hurmate insānīyat aur maḥabbat-o yāganagat kā dars dene wāle Musalmān āj ḳhụd nafrat-o taṣādum, ifteraq-o inteshār aur jabr-o tashaddud kā shikār haiṅ. Dīn ke nāqiṣ aur adhūre fāhm kī waj·h se āj ḥālat yahān tak pahŏṅch chukī hai keh măḥẓ fikrī wa naẓarīyātī aur e'teqādī iḳhtelāf kī waj·h se apne muḳhālifīn ko qatl karnā aur un ke māl-o jān ko talaf karnā bā'is̲e ajr-o s̲awāb samjhā jāne lagā hai. Zere naẓar kitābchah meṅ Shayḳh al-Islām Ḍŏkṭar Muḥammad Ṭāhir al-Qādiri madda ẓilluhū al-'ālī ne isī ḳhaṭarnāk fikrī muġhālaṭe ke izāle kī kām-yābī aur qābile tăḥsīn koshish kī hai. Yeh kitābchah Ḥaẓrat Shayḳh al-Islām madda ẓilluhū al-'ālī ke dăhshat-gardī ke ḳhilāf ẓaḳhīm tārīḳhī fatwe kā ek aham bāb hai jis meṅ Āp ne Musalmānoṅ kī jān-o māl aur 'izzat-o ābrū kī ḥurmat

bayān karte huwe Islām aur jihād ke nām par ḳhūne Muslim se holī khelne wāloṅ ke saffāk chehroṅ ko nā-qābile tardīd dalā’il se be-naqāb kiyā hai.

Du‘ā hai keh Allāh ‘azza wa-jalla Musalmānoṅ ko bā-hamī itteḥād-o ittefāq, maḥabbat-o rawā-dārī aur bhā’ī-chāre kī taufīq ‘aṭā farmā’e aur jasade millat ko كَاَنَّھُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُوْصٌ kā ‘amalī paikar banā’e. (Āmīn bi-jāhi Sayyidi al-Mursalīna ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam)

(Muḥammad Afḍal Qādirī)
Sīni’ar Risarch Skŏlar,
Farīde Millat raḥmatu Allāhi ‘alayh Risarch Insṭiṭyūṭ

13 Ramaḍān al-mubārak, 1431 Hijrī

Bāb awwal

Musalmānoṅ ke jān-o māl kā eḥterām

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا
www.TahirulQadriBooks.com

Islām takrīme insānīyat kā Dīn hai. Yeh apne mān·ne wāloṅ ko nah ṣirf amn-o āshtī, taḥammul-o bardāsht aur baqā’e bā-hamī kī ta‘līm detā hai bal-keh ek dūsre ke ‘aqā’id-o naẓarīyāt aur maktab-o mashrab kā eḥterām bhī sikhātā hai. Yeh nah ṣirf Musalmānoṅ bal-keh tafrīqe raṅg-o nasl tamām insānoṅ ke qatl kī saḳhtī se mumāna‘at kartā hai. Islām meṅ kisī insānī jān kī qadr-o qīmat aur ḥurmat kā andāzah yahāṅ se lagāyā jā saktā hai keh us ne ba-ġhair kisī waj·h ke ek fard ke qatl ko pūrī insānīyat ke qatl ke mutarādif qarār diyā hai. Allāh ‘azza wa-jalla ne takrīme insānīyat ke ḥawāle se Qur’ān Ḥakīm meṅ irshād farmāyā:

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا.[1]

“Jis ne kisī shaḳhṣ ko ba-ġhair qiṣāṣ ke yā zamīn meṅ fasād (phailāne kī sazā) ke (ba-ġhair, nā-ḥaq) qatl kar diyā to goyā us ne (mu‘āshare ke) tamām logoṅ ko qatl kar ḍālā.”

Is āyate mubārakah meṅ insānī jān kī ḥurmat kā muṭlaqan ẕikr kiyā gayā hai jis meṅ ‘aurat yā mard, çhoṭe baṛe, amīr-o ġharīb ḥattá keh Muslim aur ġhair-Muslim kisī kī taḳhṣīṣ nahīṅ kī ga’ī. Mudda‘ā yeh hai keh Qur’ān ne kisī bhī insān ko bilā waj·h qatl karne kī nah ṣirf saḳht

(1) al-Mā’idah, 5: 32

mumāna‘at farmā’ī hai bal-keh ise pūre insānīyat kā qatl ṭhăhrāyā hai. Jahāṅ tak qānūne qiṣāṣ wa-ġhairah meṅ qatl kī sazā, sazā’e maut (capital punishment) hai, to woh insānī ḳhūn hī kī ḥurmat-o ḥifāẓat ke liye muqarrar kī ga’ī hai.

1. Momin kī ḥurmat Ka‘bah kī ḥurmat se bhī ziyādah hai

Siyāsī, fikrī ya e‘teqādī iḳhtelāfāt kī binā par Musalmānoṅ kī aksarīyat (large majority) ko kāfir, mushrik aur bid‘atī qarār dete huwe unheṅ be-dareġh qatl karne wāloṅ ko ma‘lūm honā chāhiye keh Allāh aur us ke Rasūl ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke nazdīk Momin ke jism-o jān aur ‘izzat-o ābrū kī kyā ahammīyat hai. Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ek Momin kī ḥurmat ko Ka‘be kī ḥurmat se ziyādah mŏḥtaram qarār diyā hai. Imām Ibn Mājah se marwī ḥadīse mubārakah mulāḥaẓah ho:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ، وَيَقُولُ : مَا أَطْيَبَکِ وَأَطْيَبَ رِيحَکِ، مَا أَعْظَمَکِ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَکِ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَحُرْمَةُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ حُرْمَةً مِنْکِ مَالِهِ وَدَمِهِ، وَأَنْ نَظُنَّ بِهِ إِلَّا خَيْرًا.(1)

(1) 1. Ibn Mājah, al-Sunan, Kitābu al-Fitan, bābu ḥurmatu dami al-Mu‘mini wa-mālihi, 2: 1297, , raqam: 3932

2. Ṭabarānī, Musnad al-shamīyīn, 2: 396, raqam: 1568

3. Mundhirī, al-Tarġhīb wa-al-tarhīb, 3: 201, raqam: 3679

"Ḥaẓrat 'Abd Allāh bin 'Umar raḍiya Allāhu 'anhumā se marwī hai keh unhoṅ ne Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ko Ḳhāna'e Ka'bah kā ṭawāf karte dekhā aur yeh farmāte sunā: (ae Ka'bah!) Tū kitnā 'umdah hai aur terī ḳhụshbū kitnī pyārī hai, tū kitnā 'aẓīmul-martabat hai aur terī ḥurmat kitnī ziyādah hai, qasam hai us z̲āt kī jis ke hāth meṅ Muḥammad kī jān hai! Momin ke jān-o māl kī ḥurmat Allāh ke nazdīk terī ḥurmat se ziyādah hai aur hameṅ Momin ke bāre meṅ nek gumān hī rakhnā chāhiye."

2. Musalmān kī ṭaraf hathyār se mǎḥẓ ishārah karnā bhī man'a hai

Asleḥah kī khulī numā'sh par bhi pā-bandī

Faulādī aur ātishīṅ asleḥah se logoṅ ko qatl karnā to bŏhat baṛā iqdām hai. Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Ăhle Islām ko apne Musalmān bhā'ī kī ṭaraf asleḥah se mǎḥẓ ishārah karne wāle ko bhī mal'ūn-o mardūd qarār diya hai.

1. Ḥaẓrat Abū Hurayrah se marwī hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā:

لَا يُشِيرُ أَحَدُكُمْ إِلَى أَخِيهِ بِالسِّلَاحِ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَحَدُكُمْ لَعَلَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ فِي يَدِهِ، فَيَقَعُ فِي حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ.(1)

"Tum meṅ se ko'ī shaḳhṣ apne bhā'ī kī ṭaraf hathyār se ishārah nah kare, tum meṅ se ko'ī nahīṅ jāntā-keh shāyad shayṭān us ke hāth ko ḍagmagā de aur woh (qatle nā-ḥaq ke natīje meṅ) jahannam ke gaṛhe meṅ jā gire."

Yahāṅ iste'āre kī zabān meṅ bāt kī ga'ī hai ya'nī mumkin hai keh hathyār kā irshārah karte hī woh shaḳhṣ ṭaish meṅ ā jā'e aur ġuṣṣah meṅ be-qābū ho kar use chalā de. Is 'amal kī maẕammat aur qabāḥat bayān karne ke liye use shayṭān kī ṭaraf mansūb kiyā gayā hai tā-keh log use shaytānī fe'l samjheṅ aur us se bāz raheṅ.

2. Yehī maẓmūn ek aur ḥadīs̱ meṅ is ṭarḥ bayān huwā hai:

مَنْ أَشَارَ إِلَى أَخِيهِ بِحَدِيدَةٍ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَلْعَنُهُ حَتَّى يَدَعَهُ، وَإِنْ كَانَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَأُمِّهِ.(2)

(1) 1. Muslim al-Ṣaḥīḥ, Kitāb al-Birru wa-al-ṣilatu wa-al-ādāb, bābu al-nahyu 'ani ishārati bi-al-silāḥ, 4: 2020, raqam: 2617

2. Ḥākim, al-Mustadrak 'alá al-ṣaḥīḥayn, 3: 587, raqam: 6176

3. Bayhaqī, al-Sunan al-kubrá, 8: 23, raqam: 2617

(2) 1. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Birru wa-al-ṣilatu wa-al-ādāb, bābu al-nahyu 'ani ishārati bi-al-silāḥ, 4: 2020, raqam: 2616

2. Tirmiḏhī al-Sunan, Kitābu al-Fitan, bābu mā jā'a fī ishārāti al-Muslimi ilá aḳhīhi bi-al-silāḥ, 4: 463, raqam: 2162

3. Ḥākim, al-Mustadrak 'alá al-ṣaḥīḥayn, 2: 171, raqam: 2669

"Jo shaḳhṣ apne bhā'ī kī ṭaraf hathyār se ishārah kartā hai firishte us par us waqt tak la'nat karte haiṅ jab tak woh us ishārah ko tark nahīṅ kartā ḳhwāh woh us ka ḥaqīqī bhā'ī (hī kyūṅ nah) ho."

3. Ḥuẕūr 'alayhi al-ṣalāṫu wa-al-salām ne kisī kisī dūsre par asleḥah tān·ne se hī nahīṅ bal-keh 'umūmī ḥālāt meṅ asleḥah kī numā'ish ko bhī mamnū' qarār diyā. Ḥaẕrat Jābir raḍiya Allāhu 'anhu se riwāyat hai keh:

نَهَى رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم أَنْ يُتَعَاطَى السَّيْفُ مَسْلُولًا.(1)

"Rasūle Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne naṅgī talwār lene dene se man'a farmāyā."

Naṅgī talwār kī lene dene meṅ jahāṅ zaḳhmī hone kā eḥtemāl hotā hai wahāṅ asleḥah kī numā'ish se ishte'āl-aṅgezī kā bhī ḳhadshah răhtā hai. Islām ke dīne ḳhair-o 'āfiyat aur maẕhabe amn-o salāmatī hone kā is se baṛā aur kyā s̱ubūt ho saktā hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhule-bandoṅ

4. Ibn Ḥibbān, al-Ṣaḥīḥ, 13: 272, raqam: 5944

5. Bayhaqī, al-Sunan al-kubrá, 8: 23, raqam: 15649

1 1. Tirmiḏẖī, al-Sunan, Kitabu al-Fitan, bābu mā jā'a fī al-nahyi 'an ta'āṭī al-sayfi maslūlan, 4: 464, raqam: 2163

2. Abū Dāwūd, al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu mā jā'a fī al-nahyi an yuta'āṭay al-sayfu maslūlan, 3: 31, raqam: 2588

3. Ḥākim, al-Mustadrak 'alá al-ṣaḥīḥayn, 4: 322, raqam: 7785

4. Ibn Ḥibbān, al-Ṣaḥīḥ, 13: 275, raqam: 5946

asleḥah kī numā'ish par pā-bandī lagā dī, tā-keh nah to asleḥah kī dauṛ shurū' ho aur nah hī us se kisī ko **threat** kiyā jā sake. Mazkūrah ḥadīs meṅ lafẓe مَسْلُول is amr kī ṭaraf ishārah kar rahā hai keh riyāsat ke jin idāroṅ ke liye asleḥah nā-guzīr ho woh bhī us ko ġhalaṭ iste'māl se bachāne ke liye **foolproof security** ke inteẓāmāt kareṅ.

Darje bālā bāḥs se sābit hotā hai keh jab asleḥah kī numā'ish, dikāwā aur dūsroṅ kī ṭaraf us se ishārah karnā saḳht man'a hai to us bal-būte par ek Muslim riyāsat ke naẓm aur ŏthŏriṭī ko chălinj karte huwe ātishīṅ golā wa bārūd se maḳhlūqe Ḳhudā ke jān-o māl ko talaf karnā kitnā baṛā gunāh aur ẓulm hoga!

3. Daurāne jaṅg kisī shaḳhṣ ke iẓhāre Islām ke ba'd us ke qatl kī mumān'at

Islām daurāne jaṅg bhī Islāmī lashkar ko intehā'ī eḥtiyāṭ kī ta'līm detā hai ḥāl-āṅ-keh dunyā kī tamām aqwām ke hāṅ yeh qaul mash·hūr hai keh jaṅg aur maḥabbat meṅ har chīz jā'iz hotī hai. Magar Paiġham-bare Islām ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī Sīrat-o Sunnat se hameṅ jaṅg ke iẓterābī aur ḥassās lamḥāt meṅ bhī eḥtiyāṭ aur 'adl se kām lene kā sabaq miltā hai. Darje zail ḥadīse mubārakah meṅ hameṅ yeh ta'līm miltī hai keh qatl ke ḳhauf se hī sahī, jab ek shaḳhṣ ne kalimah paṛh kar iẓhāre Islām kar diyā to use qatl par bhī Ḥuẓūr ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne saḳht iẓhāre nā-rāẓgī farmāyā, cheh-jā'e-keh kalimah-go Musalmān aur ăhle 'ilm ḥaẓarāt ṣirf is liye qatl kar diye jā'eṅ keh woh bāġhī

guroh ke intehā’-pasandānah naẓarīyāt se iḳhtelāf rakhte hain. Ḥadī<u>s</u> mulāḥaẓah kareṅ:

1. Ḥaẓrat Usāmah bin Zayd bin Ḥari<u>th</u>ah raḍiya Allāhu ‘anhumā bayān karte hain:

بَعَثَنَا رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم إِلَى الْحُرَقَةِ مِنْ جُهَيْنَةَ، فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ، فَهَزَمْنَاهُمْ، وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَجُلًا مِنْهُمْ، فَلَمَّا غَشِيْنَا قَالَ : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. فَكَفَّ عَنْهُ الأَنْصَارِيُّ، وَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ. قَالَ : فَلَمَّا قَدِمْنَا، بَلَغَ ذَالِکَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وآله وسلم فَقَالَ لِي : يَا أُسَامَةُ، أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ؟ قَالَ : قُلْتُ : يَا رَسُوْلَ اللهِ، إِنَّمَا كَانَ مُتَعَوِّذًا. قَالَ : فَقَالَ : أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ؟ قَالَ : فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا عَلَيَّ حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَالِکَ الْيَوْمِ.(1)

“Rasūl Allāh ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne hameṅ jihād ke liye maqāme Ḥuraqah kī ṭaraf rawānah kiyā jo qabīla’e Juhaynah kī ek shāḳh hai. Ham ṣubḥ wahāṅ pahŏṅch ga’e aur (shadīd laṛā’ī ke ba‘d) unheṅ shikast de dī. Maiṅ ne aur ek Anṣārī ṣaḥābī ne mil kar us qabīlah ke ek

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Maġhāzī, bābu ba‘<u>th</u>u al-Nabīyi ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallama Usmāṫa bin Zaydin ilá al-ḥuruqāti min Juhaynah, 4: 1555, raqam: 4021

2. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Diyāt, bābu qawli Allāhi Ta‘ālá: waman aḥyāhā, 6: 2519, raqam: 6478

3. Ibn Ḥibbān, al-Ṣaḥīḥ, 11:56, raqam: 4751

shaḳhṣ ko gher liyā, jab ham us par ġhālib ā ga'e to us ne kahā: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. Anṣārī to (us kī zabān se) kalīmah sun kar alag ho gayā lekīn maiṅ ne nezah mār kar use halāk kar ḍālā. Jab ham wā-pas ā'e to Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ko bhī is wāqe'ah kī ḳhabar ho chukī thī. Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne mujhe farmāyā: ae Usāmah! Tum ne use kalimah paṛhne ke bā-wujūd qatl kiyā? Maiṅ ne 'arẕ kiyā: yā Rasūl Allāh! Us ne jān bachāne ke liye kalimah paṛhā tha. Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne phir farmāyā: tum ne use kalimah paṛhne ke bā-wujūd qatl kiyā? Ḥuẕūr ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam musalsal yeh kalimāt dŏhrā rahe the aur maiṅ afsos kar rahā thā keh kāsh āj se păhle maiṅ Islām nah lāyā hotā."

Imām Muslim raḥmatu Allāhi 'alayh yeh ḥadīs̱ in alfāẓ se riwāyat kī hai:

فَدَعَاهُ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ : لِمَ قَتَلْتَهُ؟ قَالَ : يَا رَسُوْلَ اللهِ، أَوْجَعَ فِي الْمُسْلِمِيْنَ، وَقَتَلَ فُلَانًا وَفُلَانًا، وَسَمَّى لَهُ نَفَرًا. وَإِنِّي حَمَلْتُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا رَأَى السَّيْفَ، قَالَ : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم : أَقَتَلْتَهُ؟ قَالَ : نَعَمْ : قَالَ : فَكَيْفَ تَصْنَعُ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ إِذَا جَاءَ تْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ : يَا رَسُوْلَ اللهِ، اسْتَغْفِرْ لِي. قَالَ : وَكَيْفَ تَصْنَعُ بِلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ إِذَا جَاءَ تْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ : فَجَعَلَ

لَا يَزِيْدُهُ عَلَى أَنْ يَقُوْلَ : كَيْفَ تَصْنَعُ بِلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ إِذَا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟(1)

"Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Ḥaẕrat Usāmah raḍiya Allāhu 'anhu ko bulā kar dar-yāft farmāyā: tum ne use kyūṅ qatl kiyā? Unhoṅ ne 'arẕ kiyā: yā Rasūl Allāh! Us ne Musalmānoṅ ko taklīf dī. Chand Ṣaḥāba'e Kirām raḍiya Allāhu 'anhum kā nām le kar batāyā keh us ne fulāṅ-fulāṅ ko shahīd kiyā thā. Maiṅ us par ḥamlah kiyā jab us ne talwār deḳhī to fauran kahā: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. Rasūl Allāh ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: tum ne use qatl kar diyā? 'Arẕ kiyā: jī Ḥuẕūr! Farmāyā: jab Roze Qiyāmat لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ kā kalimah ā'egā to tum us kā kyā jawāb doge? 'Arẕ kiyā: yā Rasūl Allāh! Mere liye istiġhfār kījiye. Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne phir farmāyā: jab Roze Qiyāmat لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ kā kalimah ā'egā to tum us kā kyā jawāb doge? Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam musalsal yehī kalimāt dŏhrāte rahe keh jab Qiyāmat ke Din لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ kā kalimah ā'egā to tum us kā kyā jawāb doge?"

2. Ḥaẕrat Miqdād bin Aswad raḍiya Allāhu 'anhu bayān karte haiṅ:

(1) Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu taḥrīmu qatli al-kāfiri ba'da an qāla: lā Ilāha illallāhu, 1: 97, raqam: 94_97

قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ فَقَاتَلَنِي فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ، فَقَطَعَهَا، ثُمَّ لَاذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ، فَقَالَ : أَسْلَمْتُ لِلّٰهِ، أَفَأَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللهِ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم : لَا تَقْتُلْهُ، قَالَ : فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّهُ قَدْ قَطَعَ يَدِي، ثُمَّ قَالَ ذٰلِكَ بَعْدَ أَنْ قَطَعَهَا أَفَأَقْتُلُهُ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم : لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ، وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ.(1)

"Yā Rasūl Allāh! Yeh farmā'iye keh agar (maidāne jaṅg meṅ) kisī kāfir se merā muqābalah ho aur woh merā hāth kāṭ dāle aur phir jab woh mere ḥamlah kī zad meṅ ā'e to ek daraḳht kī panāh meṅ ā kar kăh de: أَسْلَمْتُ لِلّٰهِ (maiṅ Allāh ke liye Musalmān ho gaya), to kyā maiṅ us shaḳhṣ ko is kalimah paṛhne ke ba'd qatl kar saktā hūṅ. Rasūl Allāh ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: tum us ko qatl nahīṅ kar sakte. Maiṅ ne 'arẓ kiyā: yā Rasūl Allāh! Us ne merā hāth kāṭne ke ba'd kalimah paṛhā hai to kyā maiṅ us ko qatl nahīṅ kar saktā? Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: tum us ko qatl nahīṅ kar sakte, agar tum ne us ko qatl kar diyā to woh us

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Maġhāzī, bābu shahūdi al-malā'ikaṫi Badran, 4: 1474, raqam: 3794

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu taḥrīmu qatli al-kāfiri ba'da an qāla: lā Ilāha illallāhu, 1: 95, raqam: 95

darjā par hogā jis par tum us ko qatl karne se pǎhle the (ya‘nī ḥaq par) aur tum us darjah par hoge jis darjah par woh kalimah paṛhne se pǎhle thā (ya‘nī kufr par).”

Pur-amn shǎhriyoṅ aur ‘ām Musalmānoṅ kā qatle ‘ām karne wāle ẓālim aur saffāk Dǎhshat-gardoṅ ko apne jāreḥānah rawayyoṅ aur ẓālimānah naẓarīyāt par in farāmīne Rasūl ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī raushanī meṅ ẓarūr ġhaur karnā chāhiye keh jab ḥālate jaṅg meṅ maut ke ḍar se kalimah paṛhne wāle dushman ko bhī amān ḥāṣil hai aur us kā qatl bhī sakht man‘a hai to kalimah-go Musalmānoṅ ko masjidoṅ, daftaroṅ, ta‘līmī idāroṅ aur bāzāroṅ meṅ qatl karnā kitnā baṛā jurm hogā?

4. Fitnah-parwaroṅ se ham-dardī aur ta‘āwun kī mumāna‘at

Dǎhshat-gardoṅ aur qātiloṅ ko mu‘āshare meṅ se afrādī, mālī aur aḳhlāqī qūwat ke ḥuṣūl se mǎḥrūm karne aur unheṅ **isolate** karne ke liye Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne un kī har qism kī madad-o i‘ānat se kulliyatan man‘a nahīṅ farmāyā hai. Ḥaẕrat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu ‘anhu se marwī hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: jo shaḳhṣ kisī Momin ke qatl meṅ mu‘āwanat karegā woh raḥmate Ilāhī se mǎḥrūm ho jā’egā. farmāne Rasūl ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam hai:

مَنْ أَعَانَ عَلَى قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِشَطْرِ كَلِمَةٍ، لَقِيَ اللهَ عزوجل مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ : آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ.[1]

"Jis shaḳhṣ ne chand kalimāt ke zarī'ah bhī kisī Momin ke qatl meṅ kisī kī madad kī to woḥ Allāh 'azza wa-jalla se us ḥāl meṅ milegā keh us kī āṅkhoṅ ke dar-miyān peshānī par likhā hogā: آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ (Allāh Ta'ālá kī raḥmat se māyūs shaḳhṣ)."

Is ḥadīs ke maẓmūn meṅ yeh ṣarāḥat maujūd hai keh nah ṣirf aise ẓālimoṅ kī har ṭarḥ kī mālī wa jānī mu'āwanat man'a hai bal-keh بِشَطْرِ كَلِمَةٍ (chand kalimāt) ke alfāẓ yeh bhī wāẓeḥ kar rahe haiṅ keh taqrīr ya tăḥrīr ke zarī'e aise amn-dushman 'anāṣir kī madad yā ḥauṣalah-afzā'ī karnā bhī saḳht mazmūm hai aur Allāh Ta'ālá kī raḥmat aur baḳhshish se măḥrūmī kā sabab hai. Is meṅ Dăhshat-gardoṅ ke māsṭar mā'inḍ ṭabaqāt ke liye saḳht tanbīh hai jo kam-fāhm logoṅ ko āyāt-o aḥādīs kī ġhalat tāwīleṅ kar ke unheṅ "jannat kī bashārat" de kar siwil ābādiyoṅ ke qatl par āmādah karte haiṅ.

5. Masājid par ḥamle karne wāle sab se baṛe ẓālim haiṅ

E'teqādī, fikrī ya siyāsī iḳhtelāfāt kī bunyād par muḳhālifīn kī jān-o māl yā muqaddas maqāmāt par ḥamle

(1) 1. Ibn Mājah, al-Sunan, Kitābu al-Diyāt, bāu al-taġhlīẓu fī qatli Muslimin ẓulman, 4: 874, raqam: 2620

2. Rabī', al-Musnad, 1: 368, raqam: 960

3. Bayhaqī, al-Sunan al-kubrá, 8: 22, raqam: 15646

karnā nah ṣirf ġhair-Islāmī bal-keh ġhair-insānī fe‘l bhī hai. Ḳhụd-kush ḥamloṅ aur bam-dhamākoṅ ke zarī‘e Allah ke gharoṅ kā taqaddus pāmāl karne wāle aur wahāṅ logoṅ kī qīmtī jāneṅ talaf karne wāle hargiz nah to Momin ho sakte haiṅ aur nah hī hidāyat yāftā. Masjidoṅ meṅ ḳhauf-o hirās ke zarī‘e Allāh ke zikr se rokne aur unheṅ apnī dăhshat-gardānah kār-rawā’iyoṅ ke zarī‘e wīrān karne wāloṅ ko Qur’ān ne nah ṣirf sab se baṛā ẓālim qarār diyā hai, bal-keh unheṅ dunyā wa āḳhirat meṅ zillat-āmez ‘azāb kī wa‘īd bhī sunā’ī hai. Irshāde Bārī Ta‘ālá hai:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُه وَسَعٰى فِيْ خَرَابِهَاط

اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَط لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ

عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝ (1)

“Aur us shaḳhṣ se baṛh kar kaun ẓālim hogā jo Allāh kī masjidoṅ meṅ us ke nām kā zikr kiye jāne se rok de aur unheṅ wīrān karne kī koshish kare, unheṅ aisā karnā munāsib nah thā keh masjidoṅ meṅ dāḳhil hote magar ḍarte huwe, un ke liye dunyā meṅ (bhī) zillat hai aur un ke liye āḳhirat meṅ (bhī) baṛā ‘azāb hai.”

Ek aur maqām par Allāh Ta‘ālá ne wāẓeḥ ṭaur par farmā diyā hai keh Allāh kī masjideṅ ṣirf wohī ābād karte haiṅ jo Allāh par aur Yaume āḳhirat par īmān rakhte haiṅ aur wohī hidāyat-yāftah hai. Is se yeh wāẓeḥ hotā hai keh masājid aur ‘ibādat-gāhoṅ ko ābād karne kī ba-jā’e un par

(1) Al-Baqarah, 2: 114

ḥamlah karne wāle nah to Yaume Ḥisāb par īmān rakhte haiṅ aur nah hī woh Momin haiṅ. Irshāde Bāri Ta'ālá hai:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسٰجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَّكُوْنُوْا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ ﴿۱۸﴾[1]

"Allāh kī masjideṅ ṣirf wohī ābād kar saktā hai jo Allāh par aur Yaume āḳhirat par īmān lāyā aur us ne namāz qā'im kī aur zakāṫ adā kī aur Allāh ke siwā (kisī se) nah ḍarā. So ummid hai keh yehī log hidāyat pāne wāloṅ meṅ ho jā'enge."

Masājid wa mazārāt aur dīgar muqaddas maqāmāt kī be-ḥurmatī karne wāle Dăhshat-gardoṅ ke ăḥwāl-o ẓurūf aur mujālasat-o muṣāḥabat kā tanqīdī jā'ezah liyā jā'e to yeh ḥaqīqat roze raushan kī ṭarḥ 'āyāṅ ho jātī hai keh un kā zehnī wa fikrī irteqā' nihāyat hī taṅg-naẓarī ke māḥaul meṅ hotā hai. Is taṅg-naẓarī se intehā-pasandī (**extremism**) janm letī hai, intehā-pasandī insān ko jāreḥīyat (**aggression**) par uksātī hai aur phir jāreḥīyat kā manṭiqī natījah Dăhshat-gardī (**terrorsim**) kī bhayānak ṣūrat meṅ rū-numā hotā hai. Nafrat-o ta'aṣṣub aur jabr-o tashaddud ke is maqām par insān ke andar se e'tedāl wa tawāzun (**moderation**) aur taḥammul-o bar-dāsht (**tolerance**) kī ṣalāḥīyateṅ salb ho jātī haiṅ. Jab insān ثُمَّ قَسَتْ

(1) Al-Tawbah, 9: 18

قُلُوْبُكُمْ مِّنْم بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ[1] kā miṣdāq ban kar saṅg-dilī aur shaqāwat-o bad-baḳhtī kī intehā ko pahŏṅchtā hai to phir us se bāzāroṅ, mārkeṭoṅ, 'awāmī maqāmāt aur dars-gāhoṅ meṅ maujūd logoṅ ko qatl karne se le kar masājid meṅ mashġhūle 'ibādat logoṅ kī jāneṅ lene aur masājid ko tāḳht-o tārāj karne tak kuçh bhi ba'īd nahīṅ hotā. Aise iqdāmāt karne wāloṅ kā Islām se kyā ta'alluq-o wāsṭah hai! Agar un meṅ ḳhaufe Ḳhudā aur fikre āḳhirat kā ek zarrah bhī hotā to kam az-kam un kī wăḥshat-o barbarīyat se masājid aur namāzī to măḥfūẓ răhte. Lehāzā un kā masājid tak ko nishānah banāne ka iqdām is amr kā bayyin subūt hai keh un kā Islām jaise pur-amn aur salāmatī wa 'āfiyat wāle Dīn se ko'ī ta'alluq nahīṅ hai.

(1) "Phir us ke ba'd (bhī) tumhāre dil saḳht ho ga'e chunāṅ-cheh woh (saḳhtī meṅ) pattharoṅ jaise (ho ga'e)"(1)

(1) Al-Baqarah, 2: 74

Bāb duwum

Musalmānon ko aẕīyat dene aur qatl karne kī sazā

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا
www.TahirulQadriBooks.com

1. Ek Momin kā qatl pūrī dunyā kī tabāhī se baṛā gunāh hai

Apne ghinā’one aur nā-pāk maqāṣid ke ḥuṣūl ke liye ‘ām shăhriyoṅ aur pur-amn insānoṅ ko be-dareġh karne wāle kaise Dīn amn-o salāmatī ke ‘alam-bardār bante haiṅ. Woh apnī dăhshat-gardānā kār-rawā’iyoṅ ke ẕarī‘e hazāroṅ Musalmānoṅ kī qatl-o ġhārat-garī meṅ maṣrūf haiṅ jab-keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne to ek Momin ke qatl ko bhī pūrī dunyā ke tabāh hone se baṛā gunāh qarār diyā hai. Is ḥawāle se chand aḥādīs̱ mulāḥaẕah farmā’eṅ:

1. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رضى الله عنهما أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وآله وسلم قَالَ : لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ.[1]

“Ḥaẕrat ‘Abd Allāh bin ‘Amr raḍiya Allāhu ‘anhumā se riwāyat hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: Allāh Ta‘ālá ke nazdīk ek Musalmān

(1) 1. Tirmiḏẖī, al-Sunan, Kitābu al-Diyāt, bābu mā jā’a fī tashadīdi qatli al-Mu’minin, 4: 16, raqam: 1395

2. Nasā’ī, al-Sunan, Kitābu Taḥrīmi al-dam, bābu ta‘ẓīmu al-dam, 7: 82, raqam: 3987

3. Ibn Mājah, al-Sunan, Kitabu al-Diyāt, bāu al-taġhlīẓu fī qatli Muslimin ẓulman, 2: 874, raqam: 2619

shaḳhṣ ke qatl se pūrī dunyā kā nā-paid (aur tabāh) ho jānā halkā (wāqe‘ah) hai.”

2. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم : قَتْلُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا.[1]

“Ḥaẓrat ‘Abd Allāh bin Buraydah raḍiya Allāhu ‘anhu apne wālid se riwāyat karte haiṅ keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: Momin ko qatl karnā Allāh Ta‘ālá ke nazdīk tamām dunyā ke bar-bād hone se baṛā hai.”

3. Ek riwāyat meṅ kisī bhī shaḳhṣ ke qatle nā-ḥaq ko dunyā ko miṭ jāne se baṛā ḥādeṡah qarār diyā gayā hai.

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رضى الله عنه قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم : لَزَوَالُ الدُّنْيَا جَمِيْعًا أَهْوَنُ عِنْدَ اللهِ مِنْ سَفْكِ دَمٍ بِغَيْرِ حَقٍّ.[2]

---

(1) 1. Nasā’ī, al-Sunan, Kitābu Taḥrīmi al-dam, bābu ta‘ẓīmu al-dam, 7: 82, raqam: 3988_3990

2. Ṭabarānī, al-Mu‘jam al-ṣaġhīr, 1: 355, raqam: 594

3. Bayhaqī, al-Sunan al-kubrá, 8: 22, raqam: 15647

Imām Ṭabarānī ne is ḥadīṡ ko ḥasan qarār diyā hai.

(2) . 1. Ibn Abī al-Dunyā, al-Ahwāl: 190, raqam: 183

2. Ibn Abī ‘Āṣim, al-Dīyāt,: 2: raqam: 2

3. Bayhaqī, Shu‘ab al-īmān, 4: 345, raqam: 5344

"Ḥaẓrat Barā' bin 'Āzib raḍiya Allāhu 'anhu se marwī hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: Allāh Ta'ālá ke nazdīk pūrī kā'enāt kā ḳhatm ho jānā bhī kisī shaḳhṣ ke qatle nā-ḥaq se halkā hai."

2. Insānī jān kā qatl misle kufr hai

'Aqā'id meṅ Ăhle Sunnat ke Imām Abū Manṣūr Māturīdī āyate mubārakah - مَنۡ قَتَلَ نَفۡسًام بِغَيۡرِ نَفۡسٍ - ke zail meṅ insānī qatl ko kufr qarār dete huwe bayān karte haiṅ:

من استحل قتل نفس حَرَّمَ الله قتلها بغير حق، فكأنّما استحل قتل الناس جميعًا، لأنه يكفر باستحلاله قتل نفس محرم قتلها، فكان كاستحلال قتل الناس جميعًا، لأن من كفر بآية من كتاب الله يصير كافرًا بالكل....

وتحتمل الآية وجهًا آخر، وهو ما قيل : إنه يجب عليه من القتل مثل ما أنه لو قتل الناس جميعًا.

ووجه آخر : أنه يلزم الناس جميعا دفع ذلك عن نفسه ومعونته له، فإذا قتلها أو سعي عليها بالفساد، فكأنما سعي بذلك علي الناس كافة.... وهذا يدل أن الآية نزلت بالحكم في أهل الكفر وأهل الإسلام جميعاً، إذا سعوا في الأرض بالفساد.[1]

(1) Abū Manṣūr al-Māturīdī, Ta'wīlāt ahl al-Sunnah, 2: 501

> “Jis ne kisī aisī jān kā qatl ḥalāl jānā jis kā na-ḥaq qatl karnā Allāh Ta‘ālá ne ḥarām kar rakhā hai, to goyā us ne tamām logoṅ ke qatl ko ḥalāl jānā, kyūṅ-keh aisī jān jis kā qatl ḥarām hai, **woh us ke qatl ko ḥarām samajh kar kufr kā murtakib huwā hai,** woh aise hī hai jaise us ne tamām logoṅ ke qatl ko ḥalāl jānā, kyūṅ-keh jo shaḳhṣ Kitābullāh kī ek āyat kā inkār kartā hai woh pūrī Kitābullāh kā inkār karne-wālā hai. ·····
>
> “Yeh āyat ek aur taujīh kī bhī ḥāmil hai aur woh yeh hai keh kahā gayā hai keh kisī jān ke qatl ko ḥalāl jān·ne wāle par tamām logoṅ ke qatl kā gunāh lāzim ā’egā (kyūṅ-keh ‘ālame insānīyat ke ek fard ko qatl kar ke goyā us ne pūrī insānīyat par ḥamlah kiyā hai).”
>
> “Ek taujīh yeh bhī hai keh tamām logoṅ par lāzim hai keh ijtemā‘ī koshish ke sāth us jān ko qatl se bachā’eṅ aur us kī madad kareṅ. Pas jab woh us ko qatl kar ke fasād bapā karne kī koshish karegā to goyā woh pūrī insānīyat par fasād bapā karne kī koshish kartā hai. ······ aur yeh chīz dalālat kartī hai keh yeh āyat is ḥukm ke sāth tamām Ăhle Kufr aur Ăhle Islām ke liye nāzil hū’ī hai jab-keh woh fasād fil-arḍ ke liye sar-gardāṅ ho.”

‘Allāmah Abū Ḥafṣ **al-Ḥanbalī** apnī tafsīr **al-Lubāb fī ‘ulūm al-Kitāb** meṅ Allāh Ta‘ālá ke farmān فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا kī tafsīr meṅ ek insān ke qatl ko pūrī insānīyat kā qatl qarār dete huwe muḳhtalif A’immah ke aqwāl naql karte huwe farmāte haiṅ:

1. قال مُجَاهِد : من قتل نَفْساً محرَّمة يَصْلَى النَّار بقتلها، كما يصلاها لو قتل النَّاس جميعاً،

2. وقال قتادة : أعْظَم الله أجرَهَا وعظَّم وزرَها، معناه : من استَحَلَّ قتل مُسْلِمٍ بغير حَقّه، فكأنّما قتل النَّاس جميعاً،

3. وقال الحسن : ﴿فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا﴾، يعني : أنّه يَجِبُ عليه من القِصَاص بِقَتْلِها، مثل الذي يجب عليه لو قتل النَّاسَ جَمِيعًا.

قوله تعالى : ﴿اِنَّمَا جَزٰؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللهَ وَرَسُوْلَه وَيَسْعَوْنَ فِی الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوْا اَوْيُصَلَّبُوْا اَوْتُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْامِنَ الاَرْضِ ط ذٰلِکَ لَهُمْ خِزْیٌ فِی الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِی الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهِمْ ج فَاعْلَمُوْا اَنَّ اللهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝﴾[1]

وقوله : ﴿يُحَارِبُون الله﴾، أي : يُحَارِبُون أولِيَاء هـ كذا قدَّره الجمهور.

وقال الزَّمَخْشَرِيُّ : ''يُحَارِبُون رسول الله، ومحاربة المُسْلِمِين في حكم مُحَارَبَته.''

(1) al-Mā'idah, 5: 33, 34

نزلت هذه الآية في قطّاع الطَّرِيق من المُسْلِمين (وهذا قول) أكثر الفقهاء.[1]

أنَّ قوله تعالى : ﴿الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اَللهَ وَرَسُوْلَه وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا﴾ يتناول كل من يُوصَف بهذه سواءً كان مُسْلِمًا أو كافراً، ولا يُقالَ : الآية نزلت في الكُفَّار، لأن العبرة بعُمُوم اللَّفْظ لا خُصوص السَّبَب، فإن قيل : المُحَارِبُون هم الذين يَجْتَمِعُون ولهم مَنَعَة، ويَقصدون المُسْلِمِين في أرواحهم ودِمَائهم، واتَّفَقُوا على أنّ هذه الصِّفَة إذا حصلت في الصَّحراء كانوا قُطَّاع الطَّريق، وأما إن حصلت في الأمصار، فقال الأوزَاعِيُّ ومالِكٌ واللَّيْثُ بن سَعْد والشَّافِعِيُّ : هم أيضاً قُطَّاع الطَّريق، هذا الحدُّ عليهم، قالوا : وإنّهم في المُدُن يكونون أعظَم ذَنْباً فلا أقَلّ من المساواة، واحتجوا بالآية وعمومها، ولأنّ هذا حدّ فلا يختلف كسائر الحدود.[2]

"1. Ḥaẓrat Mujāhid ne farmāyā: jis shaḳhṣ ne ek jān ko bhī nā-ḥaq qatl kiyā to woh us qatl ke sabab dozaḳh meṅ jā'egā, jaisā keh woh tab dozaḳh meṅ jātā agar woh sārī insānīyat ko qatl kar detā (ya'nī us kā 'aẕābe dozaḳh aisā hogā jaise us ne pūrī insānīyat ko qatl kar diyā ho).

(1) 1. Baġhawī, Ma'ālim al-Tanzīl, 2: 33
2. Rāzī, al-Tafsīr al-kabīr, 11: 169

(2) Abū Ḥafṣ al-Ḥanbalī, al-Lubāb fī 'ulūm al-Kitāb, 7: 301

2. Ḥaẓrat Qatādah ne farmāyā: Allāh Ta‘ālá ne us kī sazā baṛhā dī hai aur us kā bojh ‘aẓīm kar diyā hai ya‘nī jo shaḳhṣ nā-ḥaq kisī Musalmān ke qatl ko ḥalāl samajhtā hai goyā woh tamām logoṅ ko qatl kartā hai.

3. Ḥaẓrat Ḥasan Baṣrī raḥmatu Allāhi ‘alayh ne ﴾فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا﴿ kī tafṣir meṅ farmāyā keh (jis ne nā-ḥaq ek jān ko qatl kiyā) us par us ke qatl kā qiṣāṣ wājib hogā, us shaḳhṣ kī mis̱l jis par tamām insānīyat ko qatl karne kā qiṣāṣ wājib ho. Irshāde Bārī Ta‘ālá hai: ﴾be-shak jo log Allāh aur us ke Rasūl se jaṅg karte haiṅ aur zamīn meṅ fasād-aṅgezī karte phirte haiṅ (ya‘nī Musalmānoṅ meṅ ḳhūn-rez răh-zanī aur ḍākah-zanī wa-ġhairah ke murtakib hote haiṅ) un kī sazā yehī hai keh woh qatl kiye jā’eṅ yā (waṭan kī) zamīn (meṅ chalne phirne) se dūr (ya‘nī mulk-badar yā qaid) kar diye jā’eṅ. Yeh (to) un ke liye dunyā meṅ ruswā’ī hai aur un ke liye āḳhirat meṅ (bhī) baṛā ‘az̤āb hai. Magar jin logoṅ ne, qabl us ke tum un par qābū pā jā’o. Taubah kar lī so jān lo keh bŏhat baḳhshne-wālā nihāyat maherbān hai.﴿

“Allāh Ta‘ālá ke farmān ﴾يُحَارِبُوْنَ اللهَ﴿ se murād hai: يحاربون اولياءه (woh Allāh Ta‘ālá ke awliyā’ se jaṅg karte haiṅ). Yehī ma‘ná jamhūr ne bayān kiyā hai. Aur ‘Allāmah Zamaḳhsharī ne kahā keh woh Allāh Ta‘ālá ke Rasūl ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se jaṅg karte haiṅ; aur Musalmānoṅ ke sāth jaṅg karnā dar-aṣl Ḥuẓūr

Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam hī ke sāth jaṅg ke ḥukm meṅ hai.

“Yeh āyat - ﴿إِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللهَ﴾ - Musalmān rāh-zanoṅ ke bāre meṅ utrī hai, aur yeh aks̱ar fuqahā’ kā qaul hai.”

“Allāh Ta‘ālá ke is farmān meṅ har woh shaḳhṣ shāmil hai jo un ṣifāt se muttaṣif ho ḳhwāh woh Muslim ho yā kāfir. Yeh nahīṅ kahā jā’egā keh yeh āyat kuffār ke ḥaq meṅ nāzil hū’ī kyūṅ-keh e‘tebār lafẓ ke ‘umūm kā hogā nah sabab ke ḳhāṣ hone kā. Aur agar kahā jā’e keh محاربون woh hai jo mujtama‘ hote haiṅ aur un ke pās ṭāqat-o qūwat bhī hotī hai aur woh Musalmānoṅ kī jānoṅ kā qaṣd karte haiṅ to fuqahā’ kā is bāt par ittefāq hai keh agar yeh waṣf ṣāḥrā’ meṅ pāyā jā’e to use log rāh-zan kăhlā’enge, aur agar Dăhshat-gardī wa qatl-o ġharat-garī kā yeh ‘amal shăhroṅ meṅ pāyā jā’e to Imām Awzā’ī, Mālik, Layth bin Sa‘d aur Shafi‘ī kā qaul hai keh woh (qātil hone ke ‘ilāwah) rāh-zan aur ḍākū bhī haiṅ, un par bhī yehī ḥad hai. Unhoṅ ne kahā keh agar woh shăhroṅ meṅ hoṅ to un kā gunāh bŏhat-hī ziyādah ho jā’ega.”

Kisī ek Momin ko qaṣdan qatl karne wāle kī ẕillat-āmez sazā kā andāzā yahāṅ se lagā leṅ keh Allāhu subḥānahu wa-Ta‘ālá ne ek hī āyat meṅ nah ṣirf aise qātil ke liye dozaḳh kī sazā kā ẕikr kiyā hai bal-keh خَالِدًا، غَضِبَ، لَعَنَهُ اور عَذَابًا عَظِيْمًا farmā kar us kī shiddat-o ḥiddat meṅ ka’ī gunā iẓāfah kar diyā hai. Irshāde Bāri Ta‘ālá hai:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ

وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا ۝[1]

"Aur jo shaḳhṣ kisī Musalmān ko qaṣdan qatl kare to us kī sazā dozaḳh hai keh muddatoṅ us meṅ rahegā aur us par Allāh ġhaẓab-nāk hogā aur us par la'nat karegā aur us ne us ke liye zabar-dast 'aẕāb tayyār kar rakhā hai."

3. Musalmānoṅ kā qatle 'ām kufrīyah fe'l hai

Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Musalmānoṅ kā ḳhūn bahāne, unheṅ qatl karne aur fitna-o fasād bar-pā karne ko nah ṣirf kufr qarār diyā hai bal-keh Islām se wā-pas kufr kī ṭaraf palat jānā qarār diyā hai. Ise iṣṭelāḥe ṣhar'a meṅ irtedād kăhte haiṅ.

Imām Buḳhārī Ḥaẓrat 'Abd Allāh bin 'Abbās raḍiya Allāhu 'anhumā se riwāyat karte haiṅ keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

لَا تَرْتَدُّوْا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ.[2]

(1) al-Nisā', 4:93

(2) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Fitan, bābu qawli al-Nabī ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihi wa-sallam: lā tarji'ū ba'dī kuffāran yaḍribu ba'ḍukum riqāba ba'ḍin, 6: 2594, raqam: 6668

2. Ṭabarānī, al-Mu'jam al-awsaṭ, 4: 269, raqam: 4166

"Tum mere ba'd ek dūsre ko qatl karne ke sabab kufr kī ṭaraf nah lauṭ jānā."

Goyā kalimah-go Musalmānoṅ kā āpas meṅ qatle 'ām ṣarīḥ kufrīyah 'amal hai jise irtedād se lafẓī mumāsalat dī ga'ī hai.

4. Qatl, shirk kī ṭarḥ ẓulme 'aẓīm hai

Ḥafiẓ Ibn Kahthr (mutawaffá 774 hijri) āyat وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا[1]

kī tafsīr meṅ qatle 'amd ko gunāhe 'aẓīm aur ma'ṣiyate kubrá qarār dete huwe bayān karte haiṅ keh nā-ḥaq kisī Musalmān ko qatl karnā itnā baṛā gunāh hai keh Allāh 'azza wa-jalla ne use shirk jaise ẓulme 'aẓīm ke sāth milā kar bayān kiyā hai. Woh likhte haiṅ:

وهذا تهديد شديد ووعيد أكيد لمن تعاطي هذا الذنب العظيم، الذي هو مقرون بالشرك بالله في غير ما آية فى كتاب الله، حيث يقول سبحانه فى سورة الفرقان : ﴿وَالَّذِينَ لا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ وَلا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللهُ إِلا بِالْحَقِّ وَلا يَزْنُونَ﴾.[2] وقال تعالى : ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوْا بِهِ شَيْئًا﴾ إلى أن

(1) al-Nisā', 4: 93

(2) al-Furqān, 25: 68

قال : ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ.﴾[1].[2]

"Us (qatle 'amd jaise) gunāhe 'aẓīm kā irtekāb karne wāloṅ ke liye yeh shadīd dhamkī aur mu'akkad wa'īd hai keh qatle 'amd ko Allāhu tabāraka wa-Ta'ālá ke sāth shirk jaise gunāh ke sāth milā kar bayān kiyā gayā hai. Allāhu subḥānahu wa-Ta'ālá ne sūra'e Furqān meṅ irshād farmāyā hai: ﴾aur yeh woh log haiṅ jo Allāh ke sāth kisī dūsre ma'būd kī pūjā nahīṅ karte aur nah hī kisī aisī jān ko qatl karte haiṅ jise ba-ġhair ḥaq mārnā Allāh ne ḥarām farmāyā hai aur nah hi bad-kārī karte haiṅ.﴿ Aur irshād farmāyā: ﴾farmā dījiye! Ā'o maiṅ woh chīzeṅ paṛh kar sunā dūṅ jo tumhāre Rab ne tum par ḥarām kī haiṅ (woh) yeh keh tum us ke sāth kisī chīz ko sharīk nah ṭhăhrā'o······ aur us jān ko qatl nah karo jise (qatl karnā) Allāh ne ḥarām kiyā hai bajuj ḥaqqe (shar'ī) ke. Yehī woh umūr haiṅ jin kā us ne tumheṅ tākīdī ḥukm diyā hai tā-keh tum 'aql se kām lo.﴿."

Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhuṭba'e Ḥajjatu al-wadā' ke mauqa' par insānī jān-o māl ke talaf karne aur qatl-o ġhārat-garī kī ḳharābī wa mumāna'at se āgāh karte huwe irshād farmāyā:

(1) al-An'ām, 6: 151

(2) Ibn Kaṯhīr, Tafsīr al-Qur'ān al-'Aẓīm, 1: 535

إِنَّ دِمَائَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هذَا، فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا، فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا، إِلَى يَوْمِ تَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ. أَلَا، هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوْا : نَعَمْ. قَالَ : اَللّٰهُمَّ اشْهَدْ، فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ، فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعٰى مِنْ سَامِعٍ، فَلاَ تَرْجِعُوْا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ.(1)

"Be-shak tumhāre ḳhūn aur tumhāre māl aur tumhārī 'izzateṅ tum par is ṭarḥ ḥarām haiṅ jaise tumhāre is din kī ḥurmat tumhāre is mahīne meṅ aur tumhāre is shăhr meṅ (muqarrar kī ga'ī) hai us Din tak jab tum apne Rab se miloge. Suno! Kya maiṅ ne tum tak (apne Rab kā) paiġhām pahŏṅchā diyā? Log 'arẓ-guzār huwe: jī hāṅ. Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: ae Allāh! Gawāh răhnā. Ab chāhiye keh (tum meṅ se har) maujūd shaḳhṣ ise ġhā'ib tak pahŏṅchā de kyūṅ-keh kitne hī log aise haiṅ keh jin tak bāt pahŏṅchā'ī jā'e to woh sun·ne wāle se ziyādah yād rakhte haiṅ (aur suno!) Mere ba'd ek dūsre ko qatl kar ke kāfir nah ho jānā."

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitabu al-Ḥajj, bābu al-ḳhuṭbaṫi ayyāma Miná, 2: 620, raqam: 1654

2. Buḳhārī, Kitābu al-'Ilm, bābu qawli al-Nabīyi ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihi wa-sallama: Rubba muballiġhin aw'ay min ṣāmi'in, 1: 37, raqam: 67

3. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Qasāmaṫu wa-al-muḥāribūna wa-al-qiṣāṣu wa-al-diyāt, bābu taġhlīẓu taḥrīmi al-dimā'i wa-al-a'rāḍi wa-al-amwāl, 3: 1305, 1306, raqam: 1679

Is muttafaq ‘alaih ḥadīs̱e mubārakah meṅ Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ṣarāḥatan yeh faiṣlah ṣādir farmā diyā keh jo log āpas meṅ ḳhūn-ḳharābah kareṅge, fitna-o fasād aur Dăhshat-gardī kī waj·h se ek dūsre par asleḥah uṭhā’eṅge aur Musalmānoṅ kā ḳhūn bahā’eṅge woh Musalmān nahīṅ bal-keh kufr ke murtakib haiṅ. **Lehāẕā intehā-pasandoṅ aur Dăhshat-gardoṅ ke jabr-o tashaddud ko Ḥuẕūr ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne فَلاَ تَرْجِعُوْا بَعْدِي كُفَّارًا farmā kar kufr qarār de diyā.**

Ḥaẕrat Abū Sa‘īd Ḳhudrī aur Ḥaẕrat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu ‘anhumā se riwāyat hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Momin ke qātil kī sazā jahannam bayān karte huwe irshād farmāyā:

لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَأَهْلَ الْأَرْضِ اشْتَرَكُوْا فِي دَمِ مُؤْمِنٍ لَأَكَبَّهُمُ اللهُ فِي النَّارِ.(1)

“Agar tamām āsmānoṅ wa zamīn wāle kisī ek Momin ke qatl meṅ sharīk ho jā’eṅ tab bhī yaqīnan Allāh Ta‘ālá un sab ko jahannam dega.”

(1) 1. Tirmiḏẖī, al-Sunan, Kitābu al-Diyāt, bābu al-ḥukmu fī al-dimā’i, 4: 17, raqam: 1398

2. Rabī‘, al-Musand, 1: 292, raqam: 757

3. Daylamī, Musnad al-Firdaws, 3: 361, raqam: 5089

5. Ḳhūn-ḳharābah tamām jarā'im se baŗā jurm hai

Qatl-o ġhārat-garī, ḳhūn-ḳharābah, fitna-o fasād aur nā-ḥaq ḳhūn bahānā itnā baŗā jurm hai keh Qiyāmat ke Din Allāhu subḥānahu wa-Ta'ālá aise mujrimoṅ ko sab se păhle be-naqāb kar ke kaifare kirdār tak pahŏṅchā'egā.

1. Ḥaẕrat 'Abd Allāh bin Mas'ūd raḍiya Allāhu 'anhu bayān karte haiṅ keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhūn-rezī kī shiddat bayān karte huwe irshād farmāyā:

أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الدِّمَاءِ. (1)

"Qiyāmat ke Din logoṅ ke dar-miyān sab se păhle ḳhūn-rezī kā faiṣlah sunāyā jā'egā."

2. Ḥaẕrat 'Abd Allāh bin 'Umar raḍiya Allāhu 'anhumā se riwāyat hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne bā-hamī ḳhūn-ḳharābah aur laŗā'ī jhagŗe ke tabāh-kun natā'ij se ḳhabar-dār karte huwe farmāyā keh qatl-o ġhārat-garī itnā baŗā jurm hai keh agar ko'ī fard yā ṭabaqah us meṅ ek martabah

---

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Diyāt, bābu wa-man yaqtul Mu'minan muta'ammidan, 6: 2517, raqam: 4671

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-qasāmatu wa-al-muḥāribūna wa-al-qiṣāṣu wa-al-diyāt, bābu al-mujāzātu bi-al-dimā'i fī al-āḳhirati wa-anhā awwalu mā yuqḍá fīhi bayna al-nāsi yawma al-qiyāmah, 3: 1304, raqam: 1678

3. Nasā'ī, al-Sunan, Kitābu Taḥrīmi al-dam, bābu ta'ẓīmu al-dam, 7: 83, raqam: 3994

4. Aḥmad ibn Ḥanbal, al-Musnad, 1: 442

mulawwas̱ ho jā'e to phir use us se nikalne kā rāstah nahīṅ milegā. Imām Buḳhārī kī riwāyat-kardah ḥadīs̱ ke alfāẓ yeh haiṅ:

إِنَّ مِنْ وَرَطَاتِ الْأُمُوْرِ الَّتِي لَا مَخْرَجَ لِمَنْ أَوْقَعَ نَفْسَهُ، فِيْهَا سَفْکَ الدَّمِ الْحَرَامِ بِغَيْرِ حِلِّهِ.(1)

"Halāk karne wāle woh umūr haiṅ jin meṅ phaṅsne ke ba'd nikalne kī ko'ī sabīl nah ho. Un meṅ se ek ba-ġhair kisī jawāz ke ḥurmat-wālā ḳhūn bahānā bhī hai."

3. Ḥaẓrat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu 'anhu se riwāyat hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne fitna-o fasād ke ẓahūr, ḳhūn-ḳharābah aur kas̱rat se qatl-o ġhārat-garī se logoṅ ko ḳhabar-dār karte huwe irshād farmāyā:

يَتَقَارَبُ الزَّمَانُ وَيَنْقُصُ العِلمُ وَيُلْقَى الشُّحُّ وَتَظْهَرُ الْفِتَنُ وَيَكْثُرُ الْهَرْجُ. قَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُّمَا هُوَ؟ قَالَ : الْقَتْلُ، الْقَتْلُ.(2)

"Zamānah qarīb hotā jā'egā, 'ilm ghaṯṯā jā'egā, buḳhl paidā ho jā'egā, fitne ẓāhir hoṅge aur harj kī kas̱rat ho jā'egī. Log 'arẕ-guzār huwe keh yā Rasūl

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Diyāt, bābu wa-man yaqtul Mu'minan muta'ammidan fa-jazā'ūhu jahannam, 6: 2517, raqam: 6470

2. Bayhaqī, al-Sunan al-kubrá, 8: 21, raqam: 15637

(2) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Fitan, bābu ẓuhūri al-fitan, 6: 2590, raqam: 6652

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Fitanu wa-ashrāṭu al-sā'at, bābu idhā tawājaha al-Muslimāni bi-sayfayhimā, 4: 2215, raqam: 157

Allāh! Harj kya hai? Farmāyā keh qatl, qatl (ya'nī harj se murād hai: kasrat se qatle 'ām)."

4. Jab ek martabah pur-amn shăhriyoṅ aur siwil ābādiyoṅ ko ẓulm-o sitam, jabr-o tashaddud aur wăḥshat-o barbarīyat kā nishānā banāyā jā'e aur mu'āshare kī dīgar mazhabī wa siyāsī shaḳhṣīyāt kī măḥẓ fikrī wa naẓarīyātī iḳhtelāf kī binā par **target killing** kī jā'e to us Dăhshat-gardī kā manṭiqī natījah yeh hotā hai keh woh samāj afrā-tafrī, nafsā-nafsī, bad-amnī aur laṛā'ī jhagṛe kī āmāj-gāh ban jātā hai. Inhī ghambīr aur ḳhaṭar-nāk ḥālāt kī ṭaraf Imām Abū Dāwūd se marwī darje zail ḥadīse mubārakah ishārah kartī hai:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رضى الله عنهما قَالَ : كُنَّا قُعُودًا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم فَذَكَرَ الْفِتَنَ، فَأَكْثَرَ فِي ذِكْرِهَا حَتَّى ذَكَرَ فِتْنَةَ الْأَحْلَاسِ. فَقَالَ قَائِلٌ : يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا فِتْنَةُ الْأَحْلَاسِ؟ قَالَ : هِيَ هَرَبٌ وَحَرْبٌ.(1)

"Ḥaẓrat 'Abd Allāh bin 'Umar raḍiya Allāhu 'anhumā bayān karte haiṅ keh ham Rasūl Allāh ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī bār-gāh meṅ baiṭhe huwe the keh Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne fitnoṅ kā zikr farmāyā. Pas kasrat se un kā zikr karte huwe fitna'e Aḥlās kā zikr farmāyā. Kisī ne sawāl kiyā keh yā Rasūl Allāh! Fitna'e Aḥlās kyā hai? Āp ṣallá Allāhu

(1) Abū Dāwūd, al-Sunan, Kitābi al-Fitani wa-malāḥim, bābu dhikru al-fitan, 4: 94, raqam: 4242

'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā keh woh afrā-tafrī, fasād-aṅgezī aur qatl-o ġharat-garī hai."

6. Musalmānoṅ ko (bam-dhamākoṅ yā dīgar ṭarīqoṅ se) jalāne wāle jahannamī haiṅ

Sūrat al-Burūj ki āyat nambar das (10) - ﴿إِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوْبُوْا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيْقِ﴾ (be-shak jin logoṅ ne Momin mardoṅ aur Momin 'aurtoṅ ko aẕīyat dī phir taubah (bhī) nah kī to un ke liye 'aẕābe jahannam hai aur un ke liye (bil-ḳhuṣūṣ) āg meṅ jalne kā 'aẕāb hai.) - kī tafsīr meṅ ba'ẓ mufassirīn ne fitne meṅ mubtalā karne se āg meṅ jalānā bhī murād liyā hai. Is ma'ná kī rū se ḳhud-kush ḥamnloṅ, bam-dhamākoṅ aur bārūd se 'āmmatunnās ko ḳhākistar kar dene wāle fitnah-parwar log 'aẕābe jahannam ke mustaḥiq haiṅ. Mufassirīn ke aqwāl mulāḥaẓah farmā'eṅ:

1. وقال ابن عباس ومقاتل : ﴿فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ حرقوهم بالنار[1].

"Ḥaẓrat Ibn 'Abbas aur Maqātil ne farmāyā: فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ kā maṭlab hai: (in fitnah-parwaroṅ ne) inheṅ (ya'nī Mominoṅ ko) āg se jalā ḍālā."

2. وأخرج عبد بن حميد وابن المنذر عن قتادة ﴿إِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ﴾ قال : حرقوا.[2]

(1) Rāzī, al-Tafsīr al-kabīr, 31: 111

(2) Suyūṭī, al-Durr al-manṯẖūr, 8: 466

"'Abd Allāh bin Ḥumayd aur Ibn Mundhir Ḥaẓrat Qatādah se riwāyat karte haiṅ keh ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ kā ma'ná āg se jalā kar halāk kar denā hai."

3. Is ma'ná ko Imām Qurṭubī aur Abū Ḥafṣ **al-Ḥanbalī** ne bhī riwāyat kiyā hai.(1)

Musalmān ke qatl ko jā'iz samajhne aur unheṅ jalāne wāle naṣṣe Qur'ānī ke tăḥt nah ṣirf dā'era'e Islām se ḳhārij ho jāte haiṅ bal-keh 'aẕābe ḥarīq ke mustaḥiq bhī ṭhăhărte haiṅ. Ḥaẓrat 'Abd Allāh bin Busr se riwāyat hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Mominoṅ ko aẕīyat dene wāloṅ ko apnī Ummat se ḳhārij karte huwe irshād farmāyā:

لَيْسَ مِنِّي ذُوْ حَسَدٍ وَلَا نَمِيْمَةٍ وَلَا كَهَانَةٍ وَلَا أَنَا مِنْهُ. ثُمَّ تَلَا رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم هَذِهِ الآيَة : ﴿وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بِغَيْرِ مَااكْتَسَبُوْا فَقَدِ احْتَمَلُوْا بُهْتَانًا وَّإِثْمًا مُّبِيْنًا﴾(2).(3)

"Ḥasad karne-wālā, chuġhlī khāne-wālā aur kahānat-wālā mujh se nahīṅ (ya'nī merī Ummat se nahīṅ) aur nah hī maiṅ us se hūṅ. Phir Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-

(1) 1. Qurṭubī, al-Jāmi' li-aḥkām al-Qur'ān, 19: 295
2. Abū Ḥafṣ al-Ḥanbalī, al-Lubāb fī 'ulūm al-Kitāb, 20: 253

(2) al-Aḥzāb, 33: 58

(3) 1. Mundhirī, al-Tarġhīb wa-al-tarhīb, 3: 324, raqam: 4275
2. Ibn 'Asākir, Tārīḳh Dimashq al-kabīr, 21: 334

sallam ne yeh āyat tilāwat farmā'ī: ﴾aur jo log Momin mardoṅ aur Momin 'auratoṅ ko az̲īyat dete haiṅ ba-ġhair is ke keh unhoṅ ne kuçh (ḳhaṭā) kī ho to be-shak unhoṅ ne bŏhtān aur khule gunāh kā bojh (apne sar) le liyā﴿."

Imām Faḳhr al-Dīn Rāzī raqam-ṭarāẓ haiṅ:

أن كلا العذابين يحصلان فى الآخرة إلا أن عذاب جهنم وهو العذاب الحاصل بسبب كفرهم، وعذاب الحريق هو العذاب الزائد على عذاب الكفر بسبب أنهم أحرقوا المؤمنين.(1)

"Be-shak donoṅ 'az̲āb ('az̲ābe jahannam aur 'az̲ābe ḥarīq) āḳhirat meṅ wāqe' hoṅge magar farq yeh hai keh 'az̲ābe jahannam un ke kufr ke sabab hoga, aur 'az̲ābe ḥarīq 'az̲ābe kufr par woh zā'id 'az̲āb hai jo unheṅ Musalmānoṅ ko jalāne ke sabab milegā.

Isī mafhūm ko ṣāḥibe Jalālayn ne bhī raqam kiyā hai. Woh tăḥrīr karte haiṅ:

﴿إِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ﴾ بالإحراق ﴿ثُمَّ لَمْ يَتُوْبُوْا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ﴾ بكفرهم ﴿وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيْقِ﴾ أى عذاب إحراقهم المؤمنين فى الآخرة.(2)

(1) Rāzī, al-Tafsīr al-kabīr, 31: 111

(2) Tafsīr al-Jalālayun, 1: 801

"Ya'nī woh log jinhoṅ ne Momin mard-o zan ko āg meṅ jalā kar aẕīyat meṅ mubtalā kiyā, phir taubah bhī nah kī to un ke liye un ke kufr kī waj·h se Mominīn ko jalāne kī pādāsh meṅ 'aẕābe ḥarīq (jalā'e jāne kā 'aẕāb) hogā."

7. Musalmānoṅ ko qatl karne wāle kī ko'ī 'ibādat qubūl nahīṅ hogī

Musalmānoṅ ko qatl karne wāle kī naflī aur farẓ 'ibādat bhī qubūl nahīṅ hogī. Ḥaẓrat 'Abd Allāh bin Ṣāmit raḍiya Allāhu 'anhu se marwī hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا فَاعْتَبَطَ بِقَتْلِهِ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ مِنْهُ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا.(1)

"Jis shaḳhṣ ne kisī Momin ko ẓulm se (nā-ḥaq) qatl kiyā to Allāh Ta'ālá us kī ko'ī naflī aur farẓ 'ibādat qubūl nahīṅ farmā'egā."

'Ibādat-o riyāẓat aur qatl-o ġhārat-garī ko sāth-sāth chalāne wāle aur insānī ḥurmat-o taqaddus ko pāmāl kar ke apne a'māl-o 'ibādāt ko ẕarī'a'e najāt samajhne wāle aise intehā-pasandoṅ ko ma'lūm honā chāhiye keh nah ṣirf

(1) 1. Abū Dāwūd, al-Sunan, Kitābi al-Fitani wa-al-malāḥim, bābu ta'ẓīmi qatli al-Mu'min, 4: 103, raqam: 4271

2. Ṭabarānī, Musnad al-shāmīyīn, 2: 266, raqam: 1311

3. Mundhirī, al-Tarġhīb wa-al-tarhīb, 3: 203, raqam: 3691

4. 'Asqalānī, al-Dirāyah, 2: 259

5. Shawkānī, Nayl al-awṭār, 7: 197

un kī ‘ibādat radd kar dī jā’egī bal-keh un ke liye فَلَهُمۡ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمۡ عَذَابُ الۡحَرِيۡقِ[1] ﴾to un ke liye ‘az̲ābe jahannam hai aur un ke liye (bil-ḳhuṣūṣ) āg me jalne kā ‘az̲āb hai﴿ kī dard-nāk wa‘īd bhī hai.

8. Musalmānoṅ ko taklīf dene wāle ke liye ‘az̲ābe jahannam

Musalmānoṅ ko az̲īyat meṅ mubtalā karnā aur unheṅ jabr-o tashaddud aur wăḥshat-o barbarīyat kā shikār karnā saḳht man‘a hai. Allāhu subḥānahu wa-Ta‘ālá ne aise logoṅ ko jahannam aur āg kī dard-nāk sazā dene kā e‘lān farmāyā hai. irshāde Bārī Ta‘ālá hai:

إِنَّ الَّذِيۡنَ فَتَنُوا الۡمُؤۡمِنِيۡنَ وَالۡمُؤۡمِنٰتِ ثُمَّ لَمۡ يَتُوۡبُوۡا فَلَهُمۡ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمۡ عَذَابُ الۡحَرِيۡقِ ۝[2]

“Be-shak jin logoṅ Momin mardoṅ aur Momin ‘auratoṅ ko az̲īyat dī phir tuabah (bhī) nah kī to un ke liye ‘az̲ābe jahannam hai aur un ke liye (bil-ḳhuṣūṣ) āg meṅ jalne kā ‘az̲āb hai”

Ḥaẕrat Hishām bin Ḥakīm bayān karte haiṅ keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā keh Allāh aise logoṅ ko dard-nāk ‘az̲āb degā jo us kī maḳhlūq ko az̲īyat dete haiṅ. Irshāde Nabawī hai:

(1) al-Burūj, 85: 10

(2) al-Burūj, 85: 10

إِنَّ اَللهَ يُعَذِّبُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا.[1]

"Allāh Ta'ālá un logoṅ ko 'aẕāb degā jo dunyā meṅ logoṅ ko aẕīyat-o taklīf dete haiṅ."

Jumlah A'imma'e tafsīr ne is āyat ke tăḥt yehī mauqif iḳhtiyār kiyā hai keh Musalmānoṅ ko ẓulm-o jabr aur fitna-o fasād kā nishānah banāne wāloṅ kī sazā jahhannam aur āg hai. Imām Faḳhr al-Dīn Rāzī maẕkūrah āyat kī tafsīr meṅ likhte haiṅ:

كل من فعل ذلک وهذا أولى لأن اللفظ عام والحكم عام، فالتخصيص ترک للظاهر من غير دليل.[2]

"Jo bhī Musalmānoṅ ko aẕīyat-nāk taklīf meṅ mubtalā kare (ḳhwāh aisa karne-wālā ḳhud aṣlan Musalmān ho yā ġhair-Muslim, us ke liye 'aẕābe jahannam hai) yeh ma'ná ziyādah munāsib hai kyūṅ-keh lafẓ 'ām hai aur is kā ḥukm bhī 'ām hai aur agar ḳhāṣ kiyā jā'e to yeh ba-ġhair dalīl ke 'ām ḥukm ko ḳhās karnā hogā."

Is leḥāẓ se ḥukm al-āyat kā iṭlāq zamāna'e qadīm ke أَصْحَابُ الأُخْدُوْد[3] wa-ġhairah kī ṭarḥ kalimah-go Dăhshat-gardoṅ par bhī yak-sāṅ hogā.

(1) Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Birru wa-al-ṣilatu wa-al-ādāb, bāb al-wa'īdu al-shadīdu li-man 'adhdhaba al-nāsa bi-ġhayri ḥaqq, 4: 2018, raqam: 261

(2) Rāzī, al-Tafsīr al-kabīr, 31: 111

(3) al-Burūj, 85: 4_10

اَصْحَابُ الْاُخْدُوْد se murād zamāna’e qadīm kā ek bādshāh aur us ke kārinde haiṅ jinhoṅ ne Ăhle Īmān ko ṣirf is liye ḳhandaqoṅ meṅ ḍāl kar jalā diyā thā keh woh ek Rab par īmān le ā’e the. (**Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitāb al-Zuhd, bābu qiṣṣatu Aṣḥābi al-Uḳhdūd, 4: 2299, raqam: 3005**)

Bāb siwum

Ḳhụd-kushī fe‘le ḥarām hai

لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا
www.TahirulQadriBooks.com

1. Ḳhụd-kushī kyūn ḥarām hai?

Ḳhụd-kushī ke bāre meṅ Islāmī ta‘līmāt kā ḳhulāṣah yeh hai keh yeh fe‘le ḥarām hai. Is kā murtakib Allāh Ta‘ālá ḳa nā-farmān aur jahannamī hai. Qur’ān-o Ḥadīs̱ ke dalā’il par băḥs̱ se qabl ā’iye dekhte haiṅ keh Islām ne ise itnā baŗā jurm kyūṅ qarār diyā.

Dar-ḥaqīqat insān kā apnā jism aur zindagī us kī zātī milkīyat aur kasbī nahīṅ bal-keh Allāhu subḥānahu wa-Ta‘ālá kī ‘aṭā-kardah amānat haiṅ. Zindagī Allāh Ta‘ālá kī aisī ‘aẓīm ne‘mat hai jo baqīyah tamām ne‘matoṅ ke liye asās kī ḥais̱īyat rakhtī hai. Isī liye Islām ne jism-o jāṅ ke taḥaffuẓ kā ḥukm dete huwe tamām afrāde mu‘āsharah ko is amr kā pā-band banāyā hai keh woh ba-har ṣūrat zindagī kī ḥifāẓat kareṅ. Islām ne asbāb aur mawāni‘āt ke tadāruk par mabnī ta‘līmāt bhī isī liye dī haiṅ tā-keh insānī zindagī pūrī ḥifāẓat-o tawānā’ī ke sāth kār-ḳhāna’e qudrat ke liye kār-āmad rahe. yehī waj·h hai Islām ne ḳhụd-kushī (**suicide**) ko ḥarām qarār diyā hai. Islām kisī insān ko ḳhụd apnī jān talaf karne kī hargiz ijāzat nahīṅ detā.

2. Qur’ān wa Ḥadīs̱ meṅ ḳhụd-kushī kī mumāna‘at

Jaisā keh ūpar bayān ho chukā hai keh zindagī aur maut kā mālike ḥaqīqī Allāh Ta‘ālá hai. Jis ṭarḥ kisī dūsre

shaķhṣ ko maut ke ghāṭ utārnā pūrī insānīyat ko qatl karne ke mutarādif qarār diyā gayā hai, usī ṭarḥ apnī zindagī ko ķhatm karnā yā use bi-lā waj·h halākat meṅ ḍālnā bhī Allāh Ta‘ālá ke hāṅ nā-pasandīdah fe‘l hai. Irshāde Rabbānī hai:

وَلَا تُلْقُوْا بِاَيْدِيْكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ ۛ وَاَحْسِنُوْا ۛ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝[1]

“Aur apne hī hāthoṅ ķhụd ko halākat meṅ nah ḍālo, aur ṣāḥibāne eḥsān bano, be-shak Allāh eḥsān wāloṅ se maḥabbat farmātā hai.”

Imām Baġhawī ne sūraṫ al-Nisā’ kī āyat nambar 30 kī tafsīr ke ẕail meṅ sūraṫ al-Baqarah kī maẕkūrah āyat nambar 195 bayān kar ke likhā hai:

وقيل : أراد به قتل المسلم نفسه.[2]

“Aur yeh bhī kahā gayā hai keh is se murād kisī Musalmān kā ķhụd-kushī karnā hai.”

Ek aur maqām par Allāh Ta‘ālá ne irshsād farmāyā:

وَلَا تَقْتُلُوْا اَنْفُسَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ۝ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا

فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ۝[3]

“Aur apnī jānoṅ ko mat halāk karo, be-shak Allāh tum par mehr-bān hai. Aur jo ko’ī ta‘addī aur ẓulm

(1) al-Baqarah, 2: 195

(2) Baġhawī, Ma‘ālim al-tanzīl, 1: 418

(3) al-Nisā’, 4: 30

se aisā karegā to ham ‘an-qarīb use dozaḳh kī) āg meṅ ḍāl deṅge, aur yeh Allāh par bil-kul āsān hai.”

Imām Faḳhr al-Dīn Rāzī ne is āyat kī tafsīr meṅ likhā hai:

﴿وَلاَ تَقْتُلُوْا اَنْفُسَكُمْ﴾ يدل على النهى عن قتل غيره وعن قتل نفسه بالباطل.(1)

“﴿Aur apnī jānoṅ ko mat halāk karo﴾. Yeh āyate mubārakah kisī shaḳhṣ ko nā-ḥaq qatl karne uar ḳhụd-kushī karne kī mumāna‘at par dalīle shar‘ī kā ḥukm rakhtī hai.”

Majīd bar-āṅ Imām Baġhawī “**Ma‘alim al-tanzīl (01: 418)**” meṅ, Ḥafiẓ Ibn Kathīr ne “**Tafsīr al-Qu’ān al-aẓīm (01: 418)**” meṅ aur Tha‘ālibī ne “**al-Jawāhir al-ḥisān fī tafsīr al-Qur’ān (03: 293)**” meṅ sūrat al-Nisā’ kī mazkūrah bālā āyāt ke tăḥt ḳhụd-kushī kī ḥurmat par mabnī aḥādīs darj kī haiṅ (jo keh agle ṣafaḥāt meṅ ā rahī haiṅ). Is se sābit hotā hai keh A’imma’e tafsīr ke nazdīk bhī yeh āyat ḳhụd-kushī kī mumāna‘at wa ḥurmat par dalālat kartī haiṅ.

Aḥadīse mubārakah meṅ bhī ḳhụd-kushī kī saḳht mumāna‘at wārid hū’ī hai. Ḥuzūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā:

(1) Rāzī, al-Tafsīr al-kabīr, 10: 57

فَإِنَّ لِجَسَدِکَ عَلَيْکَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِکَ عَلَيْکَ حَقًّا.(1)

"Tumhāre jism kā bhī tum par ḥaq hai aur tumhārī āṅkhoṅ kā tum par ḥaq hai."

Yeh ḥukme Nabawī wāẓeh ṭaur par apne jism-o jān aur tamām a'ẓā' kī ḥifāẓat aur un ke ḥuqūq adā karne kī talqīn kartā hai, to kaise ho saktā hai keh woh khẉud-kush ḥamloṅ (**suicide attacks**) aur bam-dhamākoṅ (bomb blasts) ke ẕarī'e apnī jān ke sāth dūsre pur-amn shăhriyoṅ kī qīmtī jāneṅ talaf karne kī ijāzat de! Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhụd-kushī jaise bhayānak aur ḥarām fe'l ke murtakib ko فِي نَارِ جَهَنَّمَ يَتَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا (woh dozaḳh meṅ jā'egā, hamesh us meṅ girtā rahegā aur hameshah-hameshah wahīṅ rahegā) farmā kar dard-nāk 'az̲āb kā mustaḥiq qarār diyā hai.

3. Ḳhụd-kush dŏhre 'az̲āb kā mustaḥiq hai

Aḥadīs̲e mubārakah meṅ Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhụd-kushī ke murtakib shaḳhṣ ko dŏhre 'az̲āb kī wa'īd sunā'ī hai. Irshādāte Nabawī ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam mulāḥazah hoṅ:

1. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وسلم قَالَ: مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، يَتَرَدَّى فِيهِ

(1) Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Ṣawm, bābu ḥaqqi al-jismi fī al-ṣawm, 2: 697, raqam: 1874

خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيْهَا أَبَدًا. وَمَنْ تَحَسَّى سُمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَسُمُّهُ فِي يَدِهِ يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيْهَا أَبَدًا. وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيْدَةٍ، فَحَدِيْدَتُهُ فِي يَدِهِ يَجَأُ بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ، خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيْهَا أَبَدًا. (1)

"Ḥaẓrat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu 'anhu se riwāyat hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: jis shaḳhṣ ne ḳhụd ko pahāṛ se girā kar halāk kiyā to woh dozaḳh meṅ jā'egā, hameshah us meṅ girtā rahegā aur hameshah-hameshah wahīṅ rahegā. Aur jis shaḳhṣ ne zăhr khā kar apne āp ko ḳhatm kiyā to woh zăhr dozaḳh meṅ bhī us ke hāth meṅ hogā jise woh dozaḳh meṅ khātā hogā aur hameshah-hameshah wahīṅ rahegā. Aur jis shaḳhṣ ne apne āp ko lohe ke hathyār se qatl kiyā to woh hathyār us ke hāth meṅ hogā jise woh dozaḳh kī āg meṅ hameshah apne peṭ meṅ mārtā rahegā aur hameshah-hameshah wahīṅ rahegā."

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Ṭibb, bābu shurbi al-shammi wa-al-dawā'i bihi wa-bimā yuḳhāfu minhu wa-al-ḳhabīth, 5: 2179, raqam: 5442

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu ġhilaẓi taḥrīmi qatli al-insāni nafsahu wa-anna man qatala nafsahu bi-shay'in 'udhdhiba bihi fī al-nār, 1: 103, raqam: 109

3. Tirmidhī, al-Sunan, Kitābu al-Ṭibb, bābu mā jā'a fīman qatala nafsahu bi-summin aw ġhayrihi, 4: 386, raqam: 109

4. Abū Dāwūd, al-Sunan, Kitābu al-Ṭibb, bābu al-adwiyati al-makrūhah, 4: 7, raqam: 3872

2. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وسلم : الَّذِي يَطْعَنُ نَفْسَهُ إِنَّمَا يَطْعَنُهَا فِي النَّارِ، وَالَّذِي يَتَقَحَّمُ فِيْهَا يَتَقَحَّمُ فِي النَّارِ، وَالَّذِي يَخْنُقُ نَفْسَهُ يَخْنُقُهَا فِي النَّارِ.(1)

"Ḥaz̤rat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu 'anhu Ḥuz̤ūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam se riwāyat karte haiṅ keh Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: jo shaḳhṣ apnī jān ko ko'ī chīz chabā kar ḳhatm kar letā hai to woh dozaḳh meṅ bhī (hameshah) usī ṭarḥ ḳhụd ko ḳhatm kartā rahegā, is ṭarḥ jo shaḳhṣ apnī jān ko gaṛhe wa-ġhairah meṅ pheṅk kar ḳhatm kartā hai to woh dozaḳh meṅ bhī aise hī kartā rahegā, aur jo shaḳhṣ apni jān ko phāṅsī ke z̲arī'e ḳhatm kartā hai to woh dozaḳh meṅ bhī aise hī kartā rahegā."

3. عَنْ ثَابِتِ بْنِ الضَّحَّاكِ رضى الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وسلم قَالَ : وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيئٍ عُذِّبَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ.(2)

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Janā'iz, bābu mā jā'a fī qātili al-nafs, 1: 459, raqam: 1299

2. Aḥmad bin Ḥanbal, al-Musnad, 2: 435, raqam: 9616

3. Ṭabarānī, Musnad al-shāmīyīn, 4: 258, raqam: 3311

4. Bayhaqī, Shu'ab al-īmān, 4: 350, raqam: 5362

(2) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Adab, bābu man kaffara aḳhāhu bi-ġhayri ta'wīlin fahuwa kamā qāl, 5: 2264, raqam: 5754

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu ġhilaẓi taḥrīmi qatli al-insāni nafsahu, 1: 104, raqam: 110

"Ḥaẕrat T͟hābit bin Ḍaḥḥāk raḍiya Allāhu 'anhu se marwī hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: jis shaḳhṣ ne kisī bhī chīz ke sāth ḳhụd-kushī kī to woh jahannam kī āg meṅ (hameshah) usī chīz ke sāth 'aẕāb diyā jātā rahegā."

Mundareja'e bālā ahādīs̱e mubārakah ke kalimāt - jin meṅ Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhụd-kushī ke 'amal ko dozaḳh meṅ bhī jārī rakhne kā ishārah farmāyā hai - dar-aṣl us fe'le ḥarām kī intehā'ī saṅgīnī ko ẓāhir karte haiṅ. Ya'nī bŏhat-se nā-jā'iz umūr kī sazā to jahannam hogī magar ḳhụd-kushī ke murtakib ko bār-bār us taklīf ke 'amal se guzārā jā'egā. Goyā yeh dŏhrā 'aẕāb hai jo har ḳhụd-kush kā muqaddar hogā. (**al-'iyād͟hū billāh.**)

4. Ḳhụd-kushī kā ḥukm dene wāle Umarā' kī mazammat

MazKūrah bālā aḥādīs̱e mubārakah meṅ ḳhụd-kushī kī 'umūmī ḥurmat wārid hu'ī hai. Zail meṅ kuc̥h aḥādīs̱ ḳhuṣūṣī aḥammīyat kī ḥāmil haiṅ jin meṅ ba'ẕ Umarā' aur Ḥukm-rānoṅ kī ġhair-shar'ī iṭa'āt se mumāna'at kī ga'ī hai jis se insānī zindagiyāṅ bi-lā waj·h ḳhaṭre se do-chār ho saktī haiṅ. Aise bŏhat-se nau-jawānoṅ ko mīḍiya par bāt

3. Abū Dāwūd, al-Sunan, Kitābu al-Īmānu wa-al-nud͟hūru, bābu mā jā'a fī al-ḥalfi bi-al-barā'aṫi wa-bi-millaṫin ġhayri al-Islām, 3: 224, raqam: 3257

4. Nasā'ī, al-Sunan, Kitābu al-Īmāni wa-al-nud͟hūr, bābu al-ḥalifu bi-millaṫin siwá al-Islām, 7: 5, 6, raqam: 3770, 3771

5. Aḥmad bin Ḥanbal, al-Musnad, 4: 33, 34, raqam: 16434_16438

karte huwe sunā gayā hai jo ḳhụd-kushī kā sabab apne Amīr ke ḥukm ko gardānte haiṅ‘ un ke ẕehnoṅ meṅ Amīr kī iṭā‘at to biṭ̤hā’ī jātī hai lekīn unheṅ yeh ma‘lūm nahīṅ hotā-keh Islām meṅ is iṭā‘at kī ḥudūd-o quyūd bhī haiṅ. Măḥẕ is liye apnī aur dūsroṅ kī qīmtī jāneṅ talaf kar dī jā’eṅ keh “Amīr” kā ḥukm hai, intehā’ī nā-dānī, nā-samjhī aur jahālat hai. Ā’iye dekhte haiṅ keh Rasūle Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne aise răh-numā’oṅ aur un ke kār-kunoṅ ke bāre meṅ kyā ḥukm diyā hai.

1. عَنْ عَلِيٍّ رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وآله وسلم بَعَثَ جَيْشًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ رَجُلًا، فَأَوْقَدَ نَارًا، وَقَالَ : ادْخُلُوهَا. فَأَرَادُوا أَنْ يَدْخُلُوهَا، وَقَالَ آخَرُونَ : إِنَّمَا فَرَرْنَا مِنْهَا. فَذَكَرُوا لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وسلم، فَقَالَ لِلَّذِينَ أَرَادُوا أَنْ يَدْخُلُوهَا : لَوْ دَخَلُوهَا لَمْ يَزَالُوا فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. وَقَالَ لِلْآخَرِينَ : لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةٍ، إِنَّمَا الطَّاعَةَ فِي الْمَعْرُوفِ.(1)

“Ḥaẕrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat hai keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ek faujī dastah rawānah kiyā aur (Anṣār ke) ek ādamī ko us par Amīr muqarrar farmāyā. Pas us ne āg jalā’ī aur apne mā tăḥt logoṅ se kahā keh is meṅ dāḳhil ho jā’o. Kuçḥ logoṅ ne us meṅ dāḳhil hone kā irādah kiyā to ba‘ẓ ne kahā: ham āg hī se to bhāge haiṅ. Jab Ḥuẕūr Nabīye

(1) Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Aḥkām, bābu al-ṣam‘i wa-al-ṭā‘aṫi lil-Imāmi mā lam takun ma‘ṣiyaṫan, 6: 2649, raqam: 6830

Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se is ka zikr kiyā gayā to Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne un logoṅ se farmāyā: jinhoṅ ne āg meṅ dāḳhil hone kā irādah kiyā thā: agar woh us ke andar dāḳhil ho jāte to Qiyāmat tak kabhī us se bāhar nah nikalte. Phir Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne logoṅ ko muḳhāṭab kar ke irshād farmāyā (jinhoṅ ne āg meṅ dāḳhil hone kā irādah nahīṅ kiyā thā): gunāh ke kāmoṅ meṅ kisī kī iṭā‘at-o farmān-burdārī lāzim nahīṅ. (Ḥukm-rān kī) iṭā‘at-o farmān-burdārī to ṣirf bhalā’ī ke kāmoṅ meṅ lāzim hai.”

2. “Ṣaḥīḥ Muslim” meṅ yeh riwāyat mazīd waẓāhat ke sāth yūṅ bayān kī ga’ī hai:

عَنْ عَلِيٍّ رضى الله عنه قَالَ : بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم سَرِيَةً وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَسْمَعُوا لَهُ وَيُطِيعُوا، فَأَغْضَبُوهُ فِي شَيْءٍ، فَقَالَ : اجْمَعُوا لِي حَطَبًا. فَجَمَعُوا لَهُ، ثُمَّ قَالَ : أَوْقِدُوا نَارًا. فَأَوْقَدُوا، ثُمَّ قَالَ : أَلَمْ يَأْمُرْكُمْ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم أَنْ تَسْمَعُوا لِي وَتُطِيعُوا؟ قَالُوا : بَلَى. قَالَ : فَادْخُلُوهَا. قَالَ : فَنَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ، فَقَالُوا : إِنَّمَا فَرَرْنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم مِنَ النَّارِ. فَكَانُوا كَذٰلِکَ، وَسَكَنَ غَضَبُهُ، وَطُفِئَتِ النَّارُ، فَلَمَّا رَجَعُوا، ذَكَرُوا ذٰلِکَ لِلنَّبِيِّ صلى

الله عليه وآله وسلم ، فَقَالَ : لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا، إِنَّمَا الطَّاعَةَ فِي الْمَعْرُوفِ.(1)

“Ḥaẕrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ne bayān kiyā keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ek faujī dastah rawānah kiyā aur us kā Amīr Anṣār ke ek ādamī ko muqarrar farmāyā aur lashkar ko yeh ḥukm diyā keh woh Amīr ke aḥkām suneṅ aur us kī iṭā‘at kareṅ. (Ittefāq se) woh Amīr un par kisī chīz se nā-rāẓ ho gayā aur us ne kahā: mere liye lakṛiyāṅ jam‘a karo. Lashkar ne lakṛiyāṅ jam‘a kīṅ to us ne kahā: in meṅ āg jalā’o. Unhoṅ ne āg jalā’ī to Amīr ne kahā: kyā Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Āp logoṅ ko merī iṭā‘at karne kā ḥukm nahīṅ farmāyā thā? Unhoṅ ne jawāb diyā: kyūṅ nahīṅ! Amīr ne ḥukm diyā: to phir is āg ke andar kūd jā’o. Rāwī bayān karte haiṅ: is par woh khaṛe ho kar ek dūsre kā muṅh dekhne lage. Un meṅ se ba‘ẓ ne kahā: āg hī se bachne ke liye to ham ne Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī ittebā‘ kī hai (phir kyūṅ is meṅ dāḳhil hoṅ)? Abhī woh isī kashma-kash meṅ the keh Amīr kā ġuṣṣah ṭhanḍā ho goyā aur āg bujhā dī ga’ī. Pas jab woh lauṭe to unhoṅ ne Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se is wāqe‘e kā ẕikr kiyā. Āp ṣallá Allāhu

(1) Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Imārat, bābu wujūbu ṭā‘ati al-amr, 3: 1469, raqam: 1840

‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: agar woh us ke andar dāḳhil ho jāte to kabhī us se bāhar nah nikalte kyūṅ-keh iṭā‘at to ṣirf nek bātoṅ meṅ lāzim hai.”

Ḥaẕrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu se marwī maẕkūrah bālā muttafaq ‘alaih ḥadīs̱e mubārakah kī raushanī meṅ un ḳhuḍ-kush bam-bāroṅ ko apne fe‘l par ġhaur karnā chāhiye jo apne nām-nihād kamānḍaroṅ aur amīroṅ kī iṭā‘at ke nashe meṅ ḍūb kar maẕhab ke nām par siwil ābādiyoṅ par ḳhuḍ-kush ḥamle karte haiṅ. Aur yūṅ nah ṣirf dīgar logoṅ ke qatl kā bā‘is̱ bante haīṅ bal-keh farmāne Rasūl ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke muṭābiq ḳhuḍ ko jahannam kā īṅdhan bhī banāte haiṅ. Ḳhẉud-kushī kā irtekāb karne wāloṅ aur us par uksāne wāloṅ ke liye yeh aḥādīs̱ ṣaḥīḥah nihāyat ġhaur-ṭalab haiṅ.

5. Ḳhuḍ-kushī karne wāle par jannat ḥarām hai

Kam-sin nau-jawānoṅ kī ẕehn-sāzī (**brain washing**) kar ke aur unheṅ shahādat aur jannat ke sabz bāġh dikhā kar ḳhuḍ-kush ḥamloṅ ke liye tayyār karne wāloṅ ko ma‘lūm honā chāhiye keh Allāh Ta‘ālá ne ḳhuḍ-kushī karne wāle ke liye jahannam kī dā’imī sazā muqarrar kī hai. Allāhu subḥānahu wa-Ta‘ālá ne aisā karne wāloṅ ke liye حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ farmā kar jannat ḥarām farmā dī hai.

1. Ḥaẕrat Jundub bin ‘Abd Allāh raḍiya Allāhu ‘anhu se muttafaq ‘alaih ḥadīs̱e mubārakah marwī hai keh Ḥuẕūr

Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

كَانَ فِيْمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ بِهِ جُرْحٌ، فَجَزِعَ فَأَخَذَ سِكِّيْنًا، فَحَزَّ بِهَا يَدَهُ فَمَا رَقَأَ الدَّمُ حَتَّى مَاتَ. قَالَ اللهُ تَعَالَى : بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ.(1)

“Tum se pǎhle logoṅ meṅ se ek ādamī zaḳhmī ho gayā. Us ne be-qarār ho kar ̥churī lī aur apnā zaḳhmī hāth kāṱ ḍālā. Jis se us kā itnā ḳhūn bahā keh woh mar gayā. Allāh Ta‘ālá ne farmāyā: mere bande ne ḳhụd faiṣlah kar ke mere ḥukm par sabaqat kī hai, lehāz̲ā maiṅ ne us par jannat ḥarām kar dī.”

2. Ḥaz̲rat Ḥasan Baṣrī Ḥaz̲rat Jundub raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat karte haiṅ keh Ḥuz̲ūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Anbiyā, bābu mā d̲hukira ‘an Banī Isrā’īl, 3: 1272, raqam: 3276

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu ġhilaẓi taḥrīmi qatli al-insāni nafsahu wa-anna man qatala nafsahu bi-shay’in ‘ud̲h̲d̲h̲iba bihi fī al-nār, 1: 107, raqam: 113

3. Ibn Ḥibbān, al-Ṣaḥīḥ, 13: 328, raqam: 5988

إِنَّ رَجُلًا مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، خَرَجَتْ بِهِ قُرْحَة، فَلَمَّا آذَتْهُ انْتَزَعَ سَهْمًا مِنْ كِنَانَتِهِ، فَنَكَأَهَا، فَلَمْ يَرْقَأْ الدَّمُ حَتَّى مَاتَ. قَالَ رَبُّكُمْ : قَدْ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ.(1)

"Piçhlī Ummatoṅ meṅ se kisī shaḳhṣ ke jism par ek phoṛā niklā, jab us meṅ ziyādah taklīf măḥsūs hone lagī to us ne apne tarkash meṅ se ek tīr nikāl kar us phoṛe ko chīr ḍālā jis se musalsal ḳhūn băhne lagā aur nah ruka. Is kī waj·h se woh shaḳhṣ mar gayā. Tumhāre Rab ne farmāyā: maiṅ ne us par jannat ḥarām kar dī hai."

Mazkūrah bālā riwāyāt meṅ is amr kī ijāzat nahīṅ dī ga'ī keh agar kisī ko ko'ī taklīf yā maraẓ lāḥiq ho jā'e to woh us taklīf se çhuṭkārā pāne kī ġharaẓ se hī apne āp ko maut ke ghāṭ utār de. Agar ko'ī shaḳhṣ aisā karegā to us kā yeh 'amal maqbūl nahīṅ hogā bal-keh us ke liye bā'iṡe jahannam banegā.

6. Daurāne jihād bhī ḳhụd-kushī karne-wālā jahannamī hai

Aḥādīṡe mubārakah meṅ hai keh kisī ġhazwah ke daurān meṅ Musalmānoṅ meṅ se ek shaḳhṣ ne ḳhūb bahādurī se jaṅg kī, Ṣaḥāba'e Kirām raḍiya Allāhu 'anhum ne Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-

(1) 1. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu ġhilaẓi taḥrīmi qatli al-insāni nafsahu wa-anna man qatala nafsahu bi-shay'in 'udhdhiba bihi fī al-nār, 1: 107, raqam: 113

2. Ibn Ḥibbān, al-Ṣaḥīḥ, 13: 329, raqam: 5989

sallam ke sāmne us kī shujā‘at aur himmat kā taẕkirah kiyā. Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ‘ilme nubūwat se unheṅ āgāh farmā diyā keh woh shaḳhṣ dozaḳhī hai. Ṣaḥāba’e Kirām raḍiya Allāhu ‘anhum yeh sun kar bŏhat ḥairān huwe. Bil-āḳhir jab us shaḳhṣ ne zaḳhmoṅ kī tāb nah lāte huwe ḳhuḍ-kushī kar lī to Ṣaḥāba’e Kirām raḍiya Allāhu ‘anhum par yeh ḥaqīqat wāẓeḥ hū’ī keh ḳhuḍ-kushī karne-wālā chāhe ba-ẓāhir kitnā hī jarī wa bahādur aur mujāhade fī sabīlillāh kyūṅ nah ho, woh hargiz jannatī nahīṅ ho saktā.

1. Muttafaq ‘alaih ḥadīs̱e mubārakah hai. Ḥaẓrat Sahl bin Sa‘d raḍiya Allāhu ‘anhu riwāyat karte haiṅ:

إِلْتَقَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله وسلم وَالْمُشْرِكُونَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ، فَاقْتَتَلُوا، فَمَالَ كُلُّ قَوْمٍ إِلَى عَسْكَرِهِمْ، وَفِي الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا، فَضَرَبَهَا بِسَيْفِهِ، فَقِيلَ : يَا رَسُولَ اللهِ، مَا أَجْزَأَ أَحَدٌ، مَا أَجْزَأَ فُلَانٌ. فَقَالَ صلى الله عليه وآله وسلم : إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَقَالُوا : أَيُنَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِنْ كَانَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ : لَأَتَّبِعَنَّهُ، فَإِذَا أَسْرَعَ، وَأَبْطَأَ، كُنْتُ مَعَهُ حَتَّى جُرِحَ، فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ، فَوَضَعَ نِصَابَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ، ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ، فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَجَاءَ الرَّجُلُ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وسلم : فَقَالَ : أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ، فَقَالَ : وَمَا ذَاكَ فَأَخْبَرَهُ. فَقَالَ : إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ

الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ، وَإِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ.(1)

"Ek ġhazwah (ġhazwa'e Ḳhaybar) meṅ jab Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur mushrikīn kā āmnā sāmnā huwā to farīqain meṅ ḳhūb laṛā'ī hū'ī, phir (shām ke waqt) har farīq apne lashkar kī jānib wā-pas lauṭ gayā. Pas Musalmānoṅ meṅ ek aisā ādamī bhī thā jo kisī ikkā-dukkā mushrik ko zindah nah çhoṛtā bal-keh piçhā kar ke use talwār ke zarī'e maut ke ghāṭ utār detā thā. Logoṅ ne kahā: yā Rasūl Allāh! Āj jitnā kām fulāṅ ne dikhāyā hai utnā aur kisī se nahīṅ huwā. Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāy: woh to jahannamī hai. Pas log kăhne lage keh agar woh jahannamī hai to ham meṅ se jannatī kaun hogā! Musalmānoṅ meṅ se ek ādamī kăhne lagā: maiṅ ṣūrate ḥāl kā jā'zah lene kī ġharaẓ se us ke sāth rahuṅgā ḳhwāh yeh tez chale yā āhistah. Yahāṅ tak keh woh ādamī zaḳhmī ho gayā, pas us ne marne meṅ jaldī kī ya'nī apnī talwār kā dastah zamīn par rakhā aur nok apne sīne ek dar-miyān meṅ rakh kar ḳhụd ko us par girā liyā

(1) 1. Buḳhārī, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Maġhāzī, bābu ġhazwatu Ḳhaybar, 4: 1541, raqam: 3970

2. Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu ġhilaẓi taḥrīmi qatli al-insāni nafsahu, 1: 106, raqam: 112

3. Ibn Mandah, al-Īmān, 2: 663, raqam: 644

4. 'Abd bin Ḥumayd, al-Musnad, 1: 169, raqam: 459

aur yūṅ us ne ḳhuḍ-kushī kar lī. Jā’ezah lene wāle ādamī ne Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī bār-gāh meṅ ḥāẕir ho kar ‘arẕ kiyā: maiṅ gawāhī detā hūṅ keh wāqe‘ī āp Allāh ke Rasūl haiṅ. Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne dar-yāft farmāyā: bāt kyā hū’ī hai? Us shaḳhṣ ne sārā wāqe‘ah ‘arẕ kar diyā. Pas Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: be-shak ek ādamī jannatiyoṅ jaise ‘amal kartā răhtā hai jaisā keh log dekhte haiṅ lekīn dar-ḥaqīqat woh jahannamī hotā hai; aur basā awqāt aisā hotā hai keh logoṅ ke dekhne meṅ woh jahannamiyoṅ jaise kām kartā răhtā hai lekiīṅ dar-ḥaqīqat woh jannatī hotā hai.”

2. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه قَالَ : شَهِدْنَا مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم حُنَيْنًا، فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يُدْعَى بِالْإِسْلَامِ : هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَلَمَّا حَضَرْنَا الْقِتَالَ، قَاتَلَ الرَّجُلُ قِتَالًا شَدِيدًا، فَأَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ. فَقِيلَ : يَا رَسُولَ اللهِ، الرَّجُلُ الَّذِي قُلْتَ لَهُ آنِفًا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَإِنَّهُ قَاتَلَ الْيَوْمَ قِتَالًا شَدِيدًا، وَقَدْ مَاتَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله وسلم : إِلَى النَّارِ. فَكَادَ بَعْضُ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَرْتَابَ فَبَيْنَمَا هُمْ عَلَى ذَلِكَ إِذْ قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ وَلَكِنَّ بِهِ جِرَاحًا شَدِيدًا. فَلَمَّا كَانَ مِنَ اللَّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى الْجِرَاحِ، فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله وسلم بِذَلِكَ، فَقَالَ : اَللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُ اللهِ

وَرَسُولُهُ، ثُمَّ أَمَرَ بِلَالًا، فَنَادَى فِي النَّاسِ أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَأَنَّ اللهَ يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ.[1]

“Ḥaẓrat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu ‘anhu bayān karte haiṅ: ham Rasūl Allāh ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāth ġhazwa’e Ḥunayn meṅ the, ham logoṅ meṅ ek shaḳhṣ thā jis kā shumār Musalmānoṅ meṅ hotā thā. Rasūl Allāh ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne us ke bāre meṅ farmāyā: yeh jahannamī hai. Jab jaṅg shurū‘ hū’ī to woh shaḳhṣ baṛī bahādurī se laṛā aur zaḳhmī ho gayā. Rasūl Allāh ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se ‘arẓ kiyā gayā: yā Rasūl Allāh! Jis shaḳhṣ ke bāre meṅ Āp ne farmāyā thā keh woh jahannamī hai woh to āj bŏhat bahādurī se laṛā’ī aur ab woh mar chukā hai. Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: woh dozaḳh meṅ gayā. Ba‘ẓ Ṣaḥāba’e Kirām raḍiya Allāhu ‘anhum (Rasūl Allāh ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke farmān kī tăh tak nah pahŏṅch sake aur) qarīb thā keh woh shukūk-o shub·hāt kā shikār ho jāte. Itne meṅ kisī shaḳhṣ ne ā kar ‘arẓ kiyā: yā Rasūl Allāh! Woh shaḳhṣ abhī marā nahīṅ thā lekīn bŏhat zaḳhmī thā, rāt ke āḳhirī ḥiṣṣah meṅ woh zaḳhm kī taklīf bar-dāsht nah kar sakā to us ne ḳhụd-kushī kar lī. Rasūl Allāh ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ko

(1) Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Īmān, bābu ġhilaẓi taḥrīmi qatli al-insāni nafsahu, 1: 106, raqam: 111

us kī ḳhabar pahŏṅchī to Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: Allāhu Akbar! Maiṅ gawāhī detā hūṅ keh maiṅ Allāh kā bandah aur us kā Rasūl hūṅ. Phir Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Ḥaẓrat Bilāl raḍiya Allāhu ‘anhu ko bulwā kar logoṅ maiṅ e‘lān karwāyā keh jannat meṅ ṣirf Musalmān jā’eṅge aur Allāh Ta‘ālá us Dīn ko fāsiqoṅ ke ẕarī‘e bhī taqwīyat detā răhtā hai.”

7. Ḥuẓūr ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ḳhuḍ-kushī karne wāle kī namāze janāzah nahīṅ paṛḥā’ī

Ḳhuḍ-kushī kis qadr saṅgīn jurm hai is kā andāzah Ḥuẓūr Raḥmate ‘Ālam ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke is ‘amal mubārak se hotā hai keh Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne sar-ā-pā raḥmat hone ke bā-wujūd ḳhuḍ-kushī karne wāle kī namāze janāzah nahīṅ paṛhā’ī ḥāl-āṅ-keh Āp ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne hameshah apne bad-tarīn dushmanoṅ ke liye bhī du‘ā farmā’ī aur jab tak Allāh Ta‘ālá kī ṭaraf se wāẓeḥ ḥukm nahīṅ ā gayā kisī munāfiq kī namāze janāzah paṛhāne se bhī inkār nahīṅ farmāyā. Is ḥawāle se darje ẕāil aḥādīs̱ mulāḥaẓah farmā’eṅ:

1. عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رضى الله عنه قَالَ : أُتِيَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله وسلم بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ بِمَشَاقِصَ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ.[1]

"Ḥaẕrat Jābir bin Samurah raḍiya Allāhu 'anhu bayān karte haiṅ keh Ḥuẕūr Nabīye Akram ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāmne ek shaḳhṣ lāyā gayā jis ne apne āp ko neze se halāk kar liyā thā, pas Āp ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne us kī namāze janāzah nahīṅ paṛhā'ī.

2. Imām Nasā'ī, Imām Abū Dāwūd aur Imām Aḥmad bin Ḥanbal ne is riwāyat ko in alfāẓ ke sāth bayān kiyā hai:

عَنِ ابْنِ سَمُرَةَ أَنَّ رَجُلًا قَتَلَ نَفْسَهُ بِمَشَاقِصَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وآله وسلم : أَمَّا أَنَا فَلَا أُصَلِّي عَلَيْهِ.[2]

"Ḥaẕrat Jābir bin Samurah raḍiya Allāhu 'anhu se marwī hai keh ek shaḳhṣ ne tīr ke zarī'e ḳhud-kushī kar lī to Ḥuẕūr Sarware Kawnayn ṣallá Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā: maiṅ us kī namāze janāzah nahīṅ paṛhā'ūṅgā."

(1) Muslim, al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Janā'iz, bābu tarku al-ṣalāti 'alá al-qātili nafsahu, 2: 672, raqam: 978

(2) 1. Nasā'ī, al-Sunan, Kitābu al-Janā'iz, bābu tarku ṣalāti 'alá man qatala nafsahu, 4: 66, raqam: 1964

2. Abū Dāwūd, al-Sunan, Kitābu al-Janā'iz, bābu al-Imāmu lā yuṣallī 'alá man qatala nafsahu, 3: 206, raqam: 3185

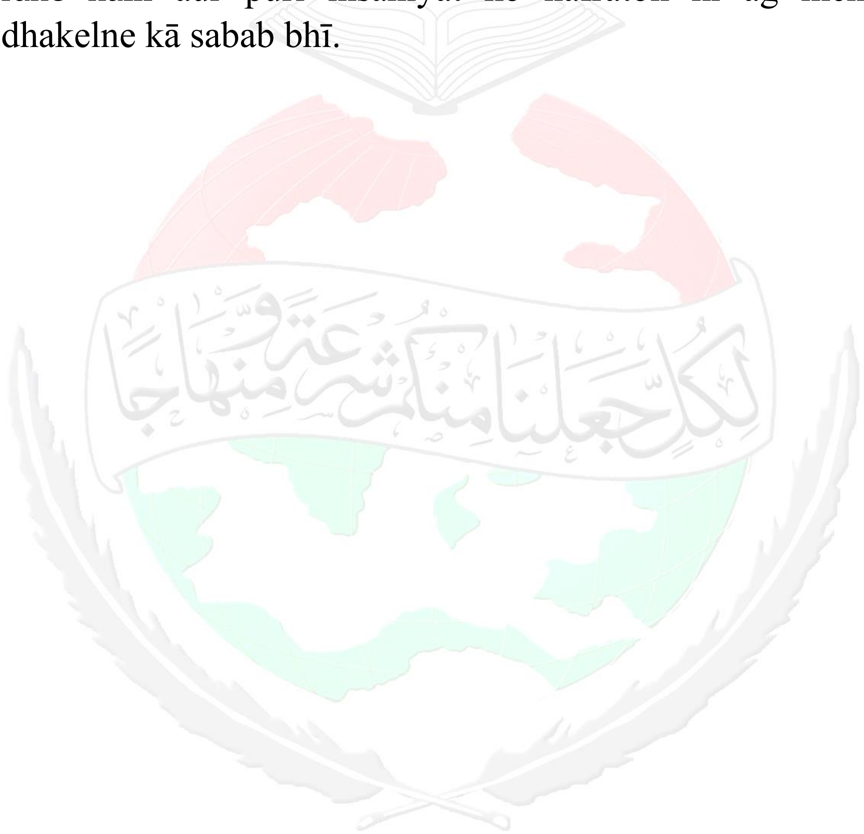
3. Aḥmad bin Ḥanbal, al-Musnad, 5: 92, raqam: 20891

Ḳhulāṣa’e kalām

Muḳhtaṣaran yeh keh Islām apnī ta‘līmāt aur afkār-o naẓarīyāt (**teachings and idealogy**) ke leḥāẓ se kulliyatan amn-o salāmatī, ḳhair-o ‘āfiyat aur ḥifẓ-o amān kā Dīn hai. Allāh aur us ke Rasūl ṣallá Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke nazdīk Musalmān aur Momin ṣirf wohī shaḳhṣ hai jo nah ṣirf tamām insānīyat ke liye paikare amn-o salāmatī aur bā‘iṡe ḳhair-o ‘āfiyat ho bal-keh amn-o āshtī, taḥammul-o bar-dāsht, baqā’e bā-hamī aur eḥterāme ādamīyat jaise awṣāf se muttaṣif bhī ho. Islām ek aisā Dīn hai jo ḳhụd bhī sar-ā-pā salāmatī hai aur dūsroṅ ko bhī amn-o salāmatī kī ta‘līm detā hai. Is ke bar-‘aks iqāmat-o tanfīẕe Dīn aur e‘lā’e kalima’e ḥaq ke nām par intehā-pasandī, nafrat-o ta‘aṣṣub, ifterāq-o inteshār, jabr-o tashaddud aur ẓulm-o ‘udwān kā rāstah iḳhtiyār karne wāle aur shăhriyoṅ kā ḳhūn bahāne wāle log chāhe ẓāhiran Islām ke kitne hī ‘alam-bardār kyūṅ nah bante phireṅ, un kā da‘wá’e Islām hargiz qābile qubūl nahīṅ ho saktā.

Islām meṅ kisī insānī jān kī qadr-o qīmat aur ḥurmat kā andāzah yahāṅ se lagāyā jā saktā hai keh us ne ba-ġhair kisī waj·h ke ek fard ke qatl ko bhī pūrī insānīyat ke qatl ke mutarādif qarār diyā hai. Qatle ‘amd kī sazā maut hai. Musalmānoṅ ko qatl karne wāloṅ ke liye shadīd aur dard-nāk ‘aẕāb kī wa‘īd hai. Jab Islām kisī ek fard ke qatl ḥattá keh apnī jān ko bhī talaf karne kī ijāzat nahīṅ detā, to kaise ho saktā hai keh woh ḳhụd-kush ḥamloṅ aur bam-dhamākoṅ ke ẕarī‘e hazāroṅ shăhriyoṅ ke jān-o māl ko talaf karne kī ijāzat de! Lehāẕā jo log nau-jawānoṅ ko ḳhūn-rezī aur qatle ‘ām par uksāte haiṅ aur jo nau-jawān

aise gum-rāh līḏaroṅ ke kăhne par ḳhụd-kush ḥamloṅ meṅ ḥiṣṣah lete haiṅ, donoṅ nah ṣirf dunyā meṅ Islāmī ta‘līmāt se inḥerāf ke murtakib hote haiṅ bal-keh āḳhirat meṅ bhī shadīd ‘az̠āb ke ḥaq-dār haiṅ kyūṅ-keh woh Islām jaise pur-amn aur mutawāzin Dīn kī bad-nāmī kā bā‘is̠ bhī ban rahe haiṅ aur pūrī insānīyat ko nafratoṅ kī āg meṅ dhakelne kā sabab bhī.

Māķhaẕ-o marāji‘

1. al-Qur’ān al-Ḥakīm

(2) Tafsīr al-Qur’ān

2. **Māturīdī,** Abū Manṣūr Muḥammad bin Muḥammad bin Maḥmūd (Mutawaffá 333 Hijrī). **Tafsīr al-Qur’ān al-‘Aẓīm al-musammá ta’wīlāt ahl al-Sunnah.** Bayrūt, Lubnān: Mu’assasaṫ al-Risālah, 1425 Hijrī / 2004 ‘Īsawī.

3. **Baġhawī,** Abū Muḥammad Ḥusayn bin Mas‘ūd bin Muḥammad al-Farā’ (436_516 Hijrī /1044_1122 ‘Īsawī). **Ma‘ālim al-tanzīl**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Ma‘rifah, 1407 Hijrī /1987 ‘Īsawī.

4. **Rāzī,** Faķhr al-Dīn Muḥammad bin ‘Umar bin Ḥasan bin Ḥusayn bin ‘Alī Tamīmī Shāfi‘ī (544_604 Hijrī). **Mafātīḥ al-ġḥayb (al-Tafsīr al-Kabīr).** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1421 Hijrī.

5. **Qurṭubī,** Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Aḥmad bin Abū Bakr bin Faraḥ (671 Hijrī). **al-Jāmi‘ li-aḥkām al-Qur’ān wa-al-mubayyin li-mā taḍammanahu min al-Sunnah wa-āy al-Furqān.** Qāhirah, Miṣr: Dār al-Sha‘b, 1372 Hijrī.

6. **Ibn Kat͟hīr,** Abū al-Fiḍā’ Ismā‘īl bin ‘Umar bin Kat͟hīr bin Ḍaw’ bin Kat͟hīr bin Zar‘ Buṣrawī (701_774 Hijrī / 1301_1373 ‘Īsawī). **Tafsīr al-**

Qur’ān al-‘Aẓīm. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1401 Hijrī.

7. **Abū Ḥafṣ Ḥanbalī,** Sirāj al-Dīn ‘Umar bin ‘Alī bin ‘Ādil Dimashqī. **al-Lubāb fī ‘ulūm al-Kitāb.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 141aiṅ Hijrī / 1998 ‘Īsawī.

8. **Maḥallī,** Jalāl al-Dīn Muḥammad bin Aḥmad al-Maḥallī (Mutawaffá 864 Hijrī). Jalāl al-Dīn Abū al-Faḍl ‘Abd al-Raḥmān bin Abī Bakr bin Muḥammad Suyūṭī (849_911 Hijrī / 1445_1505 ‘Īsawī). **Tafsīr al-Jalālayn.** Bayrūt, Lubnān: Dār Ibn Kathīr, 1419 Hijrī / 1998 ‘Īsawī.

9. **Suyūṭī,** Jalāl al-Dīn Abū al-Faḍl ‘Abd al-Raḥmān bin Abī Bakr bin Muḥammad bin Abī Bakr bin ‘Uthmān (849_911 Hijrī / 1445_1505 ‘Īsawī). **Al-Durr al-manthūr fī al-tafsīr bi-al-ma’thūr.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1992 ‘Īsawī.

(3) al-Ḥadīs

10. **Bukhārī,** Abū ‘Abd Allāh Muḥammad Ismā‘īl bin Ibrāhīm bin Muġhīrah (194_256 Hijrī / 810_870 ‘Īsawī). **al-Ṣaḥīḥ.** Bayrūt, Lubnān: Dār Ibn Kathīr, al-Yamāmah, 1407 Hijrī / 1987 ‘Īsawī.

11. **Muslim,** Abū al-Ḥusayn Ibn al-Ḥajjāj bin Muslim bin Ward al-Qushayrī Naysābūrī (206_261 Hijrī / 821_875 ‘Īsawī). **al-Ṣaḥīḥ.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī.

12. **Tirmidhī,** Abū ‘Īsá Muḥammad bin ‘Īsá bin Sawrah bin Mūsá Ḍaḥḥāk (20aiṅ_279 Hijrī / 825_892 ‘Īsawī). **al-Jāmi‘ al-Ṣaḥīḥ.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī.

13. **Nasā’ī,** Abū ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad bin Shu‘ayb bin ‘Alī (215_303 Hijrī / 830_915 ‘Īsawī). **al-Sunan.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1416 Hijrī / 1991 ‘Īsawī + Ḥalab, Shām: Maktab al-Maṭbū‘āt al-Islāmīyah, 1406 Hijrī / 1986 ‘Īsawī.

14. **Abū Dāwūd,** Sulaymān bin Ash‘ath bin Isḥāq bin Bashīr bin Shaddād Azdī Sajistānī (202_275 Hijrī / 817_889 ‘Īsawī). **al-Sunan.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1414 Hijrī / 1994 ‘Īsawī.

15. **Ibn Mājah,** Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Yazīd Qazwīnī (209_273 Hijrī / 824_887 ‘Īsawī). **al-Sunan.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr.

16. **‘Abd bin Ḥumayd,** Abū Muḥammad ‘Abd bin Ḥumayad bin Naṣr al-Kissī (249 Hijrī / 863 ‘Īsawī). **al-Musnad.** Qāhirah, Miṣr: Maktabaṫ al-Sunnah, 1408 Hijrī / 1988 ‘Īsawī.

17. **Ṭabarānī,** Abū al-Qāsim Sulaymān bin Aḥmad bin Ayyūb bin Muṭayyir al-Laḳhmī (260_360 Hijrī / 873_970 ‘Īsawī). al-**Mu‘jam al-ṣaġhīr.** Bayrūt, Lubnān: al-Maktab al-Islāmī, 1403 Hijrī / 1983 ‘Īsawī.

18. **Ṭabarānī,** Abū al-Qāsim Sulaymān bin Aḥmad bin Ayyūb bin Muṭayyir al-Laḳhmī (260_360 Hijrī / 873_971 ʻĪsawī). **Musnad al-Shāmīyīn.** Bayrūt, Lubnān: Mu'assasaṫ al-Risālah, 1405 Hijrī / 1985 ʻĪsawī.

19. **Ibn Mandah,** Abū ʻAbd Allāh Muḥammad bin Isḥāq bin Yaḥyá **al-Īmān.** (310_395 Hijrī / 922_1005 ʻĪsawī). Bayrūt, Lubnān: Mu'assasaṫ al-Risālah, 1406 Hijrī

20. **Ḥākim,** Abū ʻAbd Allāh Muḥammad bin ʻAbd Allāh bin Muḥammad (321_405 Hijrī / 933_1014 ʻĪsawī). **al-Mustadrak ʻalá al-ṣaḥīḥayn.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-ʻIlmīyah, 1411 Hijrī / 1990 ʻĪsawī.

21. **Bayhaqī,** Abū Bakr Aḥmad bin Ḥusayn bin ʻAlī bin ʻAbd Allāh bin Mūsá (384_458 Hijrī / 994_1066 ʻĪsawī). **al-Sunan al-kubrá.** Makkah Mukarrmaha, Saʻūdī ʻArab: Maktabah Dār al-Bāz, 1414 Hijrī / 1994 ʻĪsawī.

22. **Ibn Ḥibbān,** Abū Ḥātim Muḥammad bin Ḥibbān bin Aḥmād bin Ḥibbān al-Tamīmī al-Bustī (270_354 hijrī / 884_956 ʻīsawī). **al-Ṣaḥīḥ.** Bayrūt, Lubnān: Mu'assasaṫ al-Risālah, 1414 hijrī / 1993 ʻīsawī.

23. **Daylamī,** Abū Shujāʻ Shīrawayh bin Shahradār bin Shīrawayh al-Daylamī al-Hamadānī (445_509 Hijrī / 1053_1115 ʻĪsawī). **Al-Firdaws bi-ma'thūr al-**

ḳhiṭāb. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1406 Hijrī /1986 ‘īsawī.

24. **Mundhirī,** Abū Muḥammad ‘Abd al-‘Aẓīm bin ‘Abd al-Qawī bin ‘Abd Allāh bin Salāmah bin Sa‘d (581_656 Hijrī / 1185_1258 ‘Īsawī). **al-Targhīb wa-al-tarhīb min al-Ḥadīth al-Sharīf.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1417 Hijrī.

25. **‘Asqalānī,** Aḥmad bin ‘Alī bin Muḥammad bin Muḥammad bin ‘Alī (773_852 Hijrī / 1372_1449 ‘Īsawī). **Al-Dirāyah fī taḳhrīj Aḥādīth al-hidāyah.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Ma‘rifah.

26. **Rabī‘,** Ibn Ḥabīb bin ‘Umar Azdī Baṣrī. **al-Jāmi‘ al-ṣaḥīḥ Musnad al-Imām al-Rabī‘ bin Ḥabīb.** Bayrūt, Lubnān, Dār al-Ḥikmah, 14115 Hijrī.

(4) al-Fiqh wa Uṣūl al-Fiqh

27. **Ibn Abī ‘Āṣim,** Abū Bakr ‘Amr bin Abī ‘Āṣim Ḍaḥḥāk Shaybānī (206_287 Hijrī / 822_900 ‘Īsawī). **al-Dīyāt.** Karāchī, Pākistān: Idārat al-Qur’ān wa-al-‘Ulūm, 1407 Hijrī.

(5) al-Taṣawwuf

28. **Ibn Abī al-Dunyā,** Abū Bakr ‘Abd Allāh bin Muḥammad bin Ubayd Allāh bin Sufyān Qays Qurashī (208_281 Hijrī). **al-Ahwāl.**

(6) al-Tārīḳh

29. **Ibn ‘Asākir,** Abū Qāsim ‘Alī bin al-Ḥasan bin Hibaṫ Allāh bin ‘Abd Allāh bin Ḥusayn Dimashqī al-Shāfi‘ī (499_571 Hijrī / 1105_1176 ‘Īsawī). **Tārīḳh Dimashq al-kabīr al-ma‘rūf bi: Tārīḳh Ibn ‘Asākir).** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1995 ‘Īsawī.

